

ՄԻՈՆ

ՄԻՈՆ

ԼԹ. ՏԱՐԻ-ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԴԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

سورس مجلة ارمينية شهرية، دينية، ادبية، ثقافية

"SION" ARMENIAN MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE, PHILOLOGY.

1965

Սեպտեմբեր

ԹԻՒ 9

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԵՐՈՒՍԱԴԵՄԻ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ ՏՊԱՐԱՆԸ

ԳԻՐԳԸ ՄԱՐԴՈՒՆ ՄԵՆԱԳՈՅՆ ԳԱՆՁՆ Ե:
ԳԱՐԱՅԼ

Աւելի քան հարիւր երեսուն տարիներ են անցել այն բախ-
տորոշ օրէն, երբ, 1833 Յունուար 1-ին, Սուրբ այս Մայրավան-
քին մէջ առաջին անգամ ըլլալով սկսաւ օգտագործուիլ Կիւթեմ-
պերկի հանճարով համայն մարդկութեան ընծայուած մեծագոյն
բարիքներէն մին՝ տպագրութիւնը:

Մինչեւ այդ թուականը, սքանչելի իրագործումներով փա-
ռաւորուած ճամբայ էր կտրեր Հայ տպագրութիւնը, իր սկզբնա-
ւորութիւնը առնելով 1512-ին, այսինքն տպագրութեան գիւտէն
(1464) միայն 57 տարիներ՝ ետք: Այսպէս, Ներսիսական ժողովուրդներու կարգին, Հայը շուտով բացառիկ իր ընդունակու-
թիւններուն շնորհիւ դուրս կը նետէր ինքզինք շրջապատող խա-
ւարէն՝ մասնակցելու համար տպագրական արդեւեաթի սկզբնաւո-
րած մեծ օրոնումներուն եւ իրագործումներուն:

Մեր քաղաքական կեանքի ծանօթ պայմաններուն տակ, Հայ գիրքը առաջին անգամ կը տպուէր Հայրենի հողէն հեռու՝ Վենետիկի մէջ, եւ երկար ժամանակ ա՛յդ կ'ըլլար Հայ տպագրութեան ճակատագիրը: Կատանդական, յաճախ հալածուած, միշտ տեղափոխութեան մէջ, օտարներու բարեացակամութեան եւ օժանդակութեան կարօտ:

Հետեւաբար, ի շարս այլ քանի մը հաստատութիւններու, Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Վանքէն ներս տպարանի մը կազմաւորումը անոր պիտի տար համեմատաբար աւելի ապահով կեանք եւ գործունէութեան աւելի մատչելի պայմաններ:

Հաստատուած գլխաւորաբար Զաքարիա Կոբեցիի (ապա Պատրիարք) անյուսահատ ջանքերով եւ աշխատանքով, Ս. Յակոբեանց տպարանը արդիւնք էր այս դարաւոր Հաստատութեան Միաբանութեան սեփական գոհողութիւններուն, յոգնիլ չգիտցող կամքին եւ Հայ գիրքով լոյս սփռելու անոր անխախտ հաւատքին:

Արդարեւ, տպարանի հաստատումն իսկ առաջին օրէն դուր բացած է նիւթական դժուարութիւններու եւ խոչընդոտներու, որոնք սակայն միշտ ալ յաղթահարուած են անհատնում եռանդով եւ համբերութեամբ:

Քրիստոնէութեան կեդրոն Սուրբ այս Քաղաքին մէջ մեր րնդարձակ իրաւունքներն աւ լաւանդաններէ պահպանելու կոչուած, եւ այդ կոչումին պատճառով իսկ տարապայմանօրէն նիւթական թէ բարոյական մեծ զրկանքներու ենթարկուած Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան համար՝ յաւելեալ բեռ մը եւ պարտաւորութիւններու տաքքէ պայտնայք մը հղած պիտի ըլլար տըպարանի հաստատումը: Սակայն այդ բեռը որպէս «քաղցր լուծ» սիրով տարուեցաւ Միոնի գինուորեալներուն կողմէ, եւ եթէ մէկուկէս դարու մօտեցող տպագրական գործունէութեան արդիւնքը այն չէ՝ ինչ որ ակնկալելի պիտի ըլլար նման ժամանակամիջոցէ մը, պատճառը ապահովաբար աշխատելու եռանդին բացակայութիւնը չէ, ո՛չ ալ խանդավառութեան պակասը՝ դէպի Հայ գիրքն ու գրականութիւնը:

Այս հաստատումին լաւագոյն փաստը կու տայ այն իրողութիւնը՝ թէ Երանաշնորհ Եսայի Թալասցի Պատրիարքի (1865-1885) օրով միայն՝ կը ապուին 165 անուէ գիրքեր. թիւ մը ասիկա, որ պատիւ պիտի բերէր օրեւէ հաստատութեան կամ օրեւէ ժողովուրդի, մանաւանդ երբ նկատի առնուին տպագրական միջոցներու նախնական վիճակն ու պայմանները: Նոյն Եսայի Պատրիարքին օրով է որ, 1866-ին, կը սկսի հրատարակութիւնը Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան պաշտօնաթերթին՝ «Սիոն»ի: Եւ կը շարունակուի մինչեւ 1877, երբ կը դադարի հրատարակումը՝ օրով հետեւ Ս. Աթոռը ինկած էր անտեսական նեղ դրութեան մէջ:

Ինչպէս Հայ Երուսաղէմի դարաւոր պատմութիւնը ամենէն յստակ կերպով ցոյց կու տայ, նիւթական դժուարութիւնները անպակաս են եղած այս Հաստատութեան կեանքին մէջ, որովհետեւ միշտ անհրաժեշտութիւնը տեսնուած է նիւթին ուժով եւ աւելորդ շնորհիւ պաշտպանել սրբատեղիներէն ներս մեր իրաւունքները: Իսկ այս անհրաժեշտութեան գոհացում տալու համար Ս. Յակոբեանց Միաբանները դիմած են հնարաւոր բոլոր միջոցներու, զոհելով իրենց հանգիստը, ապահովութիւնը եւ այն ամէնը՝ ինչ որ իրենցն էր այս աշխարհին վրայ: Հետեւաբար, անհատնում դատերու, դէպի Կ. Պոլիս անդադար երթելուներու, անորոշութեան, տաղանալներու, նոյնիսկ հալածանքի այսպիսի՝ վիճակի մը մէջ որքա՛ն հաւատք ու կամքի տոկունութիւն պէտք են ունեցած լլլալ այս Աթոռին Երանաշնորհ Պատրիարքներն ու նուիրեալ Միաբանները՝ տպարանի նման բազմածախս եւ խոչընդոտներով լի դործի մը ձեռնարկելու համար:

Այդ հաւատքով զօրացած, անոնք յառաջ կը տանին տպագրութեան գործը՝ լուծելով բոլոր դժուարութիւնները որոնք կըրնային երեւան գալ նման աշխատանքի մը ճամբուն վրայ եւ նոր յոյսերով ու ծրագիրներով կը մտնեն Քսաներոզ Դարէն ներս: Բայց բոլորովին այլ ճակատագիր կը սպասէր վանքի տպարանին:

Առաջին Համաշխարհային Պատերազմին պատճառած նեղութիւններէն բռնադատուած, ինչպէս նաեւ այդ օրերու թրջահան կառավարիչին հրահանգով՝ Ս. Յակոբեանց տպարանը կը փակուի եւ կը դադրի այն աշխատանքը՝ որ 1833-էն ի վեր յառաջ կը տարուէր մեծագոյն զոհողութիւններով:

Սակայն Երանաշնորհ Եղիշէ Պատրիարք Դուրեանի պաշտօնավարութեամբ, 1921-էն սկսեալ, կը վերաբացուի տպարանը, վերստին կը թաւալին մամուլի անիւները եւ 1927-ին կը ձեռնարկուի «Միոն» պաշտօնաթերթի վերահրատարակման: Միաժամանակ տպարանը հետզհետէ կ'օժտուի ազնիւ բարերարներու կողմէ նուիրուած արդիական մեքենաներով, որոնք աշխատանքը անհամեմատ կերպով կը դիւրացնեն եւ կ'արագացնեն:

Նոր ու լուսաւոր էջ կը բացուի Վանքի պատմութեան մէջ, կրօնական եւ մտաւորական լայնահուն շարժում մը կը ծաւալի, որուն մէջ անմասն չի մնար տպարանը, ուր առանձին մատենաշարներով կը տպուին բարձրարժէք երկասիրութիւններ եւ ուսումնասիրութիւններ:

Ու այդպէս մինչեւ 1947-ի տիտը թուականը, երբ, Պաղեստինեան դէպքերու պատճառաւ վերստին տնտեսական սուր տագնապի կը մատնուի Սուրբ Աթոռը, զրկուելով նիւթական եկամուտներու զրեթէ բոլոր իր աղբիւրներէն: Սակայն ամենէն նեղ եւ տագնապալից օրերուն իսկ տպարանը կը դործէ, կանգ չեն

առնել մամուլները եւ «Սիոն» Հայ Երեսփոխանի պատգամն ու ձայնը կը հասցնէ բոլորին:

Բայց Սուրբ Աթոռի տպարանը արդիականացնելու եւ Հայ գիրի ու գիրքի աւելի լայն ու ընդարձակ գործունէութեան մը ձեռնարկելու պահանջը ղդացուած էր մանաւանդ Պաղեստինեան դէպքերէն ետք, որուն համար սակայն կը պակսէին նիւթական միջոցները:

Նման մեծ ծրագրի մը իրականացման էր որ ձեռնարկեց Ն. Ամենապատուութիւն Պատրիարք Սրբազանը, իր Գահակալութեան առաջին իսկ տարիէն:

Նախապայման էր ունենալ նոր մեքենաներ եւ գործիչներ, որպէսզի կարելի ըլլար գոհացում տալ տպագրական ներկայ բոլոր պահանջներուն, եւ տպարանին մէջ հրատարակել ա՛մէն կարգի գիրքեր կամ ալ ապսպրանքներ:

Ծնորհիւ Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան աղնիւ նոր իրատուութեան, 1962-ին տպարանը օժտուեցաւ ամենէն արդիական տողաչար մեքենայով մը, հայերէն, անգլերէն եւ արաբերէն տառատեսակներու ճոխութեամբ: Հին տպարանին կից նախկին Հոգեւորը վերածուեցաւ նոր բաժնի, ուր դետեղուեցան, տողաչար մեքենայէն գատ, ամենէն արդիական դիւրութիւններով օժտուած մէկ մեծ եւ մէկ միջակ մամուլներ:

Ն. Ամենապատուութեան հրահանգով, ներկայ տարեշրջանի սկիզբէն վերակազմուեցաւ Սուրբ Աթոռի տպարանը, կարգ մը թեքնիք պատճառներով անգործ մնացած տողաչար սկսաւ աշխատիլ եւ առաջին հերթին՝ Պատրիարքութեան պաշտօնաթերթը՝ «Սիոն», սկսաւ ամբողջութեամբ շարուիլ այդ մեքենային վրայ: Խաժամանակ բարեփոխութեան ենթարկուեցան պաշտօնաթերթին կողքն ու էջերու դասակարգումը, եւ նախկին 32-ին փոխարէն՝ 1965-ի Յունուարէն սկսեալ «Սիոն»ը սկսաւ լոյս տեսնել 44 էջերով:

Աստիճանական բարեփոխման եւ արդիականացման դուրս գլնթաց՝ անհամեմատ կերպով աւելցաւ ղրկուած հրատարակելի գիրքերու թիւը, եւ այժմ տպարանին բոլոր բաժինները կը գործեն առանց դադարի, կարենալ հասնելու համար բոլոր ապսպրանքներուն: Հետզհետէ կը հասնին նոր մեքենաներ եւ գործիքներ, որոնց շնորհիւ աւելի կը մեքենայականայ տպագրութեան ընդհանուր աշխատանքը:

Դարձեալ Ն. Ամենապատուութիւն Պատրիարք Ս. Հօր բարեհաճ կարգադրութեամբ եւ հրահանգով, քանի մը ամիսներ առաջ ձեռնարկուեցաւ Վանքի մեծ բակին մէջ եւ տպարանի նոր բաժնին կից սրահներու հիմնական նորոգութեան, որպէսզի ա՛նոնք եւս կցուին եւ միութիւն մը կազմեն ամբողջ տպարանին հետ:

Հոկտեմբեր մէկին արդէն գործածութեան կը դրուին նորոգուած վերոյիշեալ սրահները, ուր կը գետեղուին Գ. Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան կողմէ նուիրուած ֆիլմերու գունաւորնկարահանման թանկարժէք մեքենան՝ իր յարակից մասերով, ինչպէս նաեւ կազմատան վերաբերեալ մեքենաներ եւ գործիքներ։ Նորոգուած սրահներէն մին պիտի վերածուի գրախանութի, ուր այցելուներ եւ ուխտաւորներ պատեհութիւնը պիտի ունենան գիրքերու ամենէն լայն ընտրութիւն մը կատարելու։

Սուրբ Աթոռի տպարանը, իր հիմնադրման առաջին իսկ չրջանէն, եղած է գրեթէ միակ տպագրիչն ու հայթայթիչը Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ յատուկ կրօնական գիրքերու, աղօթարաններու եւ շարակնոցներու։ Այժմ, սփիւռքի բոլոր կողմերէն բնդունուող գիրքերու տպագրութեան ապսպրանքներու կողքին, ծրագրուած է վերստին տպագրութեան տալ ու արդիական բոլոր դիւրութիւններուն օգտագործումով՝ հրատարակել Հայաստանեայց Եկեղեցիի վերոյիշեալ գիրքերը, լաւագոյնս գոհացնելու համար արտասահմանի բոլոր Հայ եկեղեցիներէն եղած պահանջները։

Մասնաւոր ծրագրի մը համաձայն, շուտով կը կադմակերպւին առանձին մատենաշարներ, եւ Սուրբ Աթոռի տպարանէն լոյս կը սկսին տեսնել դրական, բանասիրական, պատմական եւ այլ հատորներու շարքեր։

Եւ այսպէս, Աստուծոյ օգնութեամբ եւ Ն. Ամենապատուութիւն Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպիսկոպոսի բարձր հովանաւորութեամբ, տիւ եւ գիշեր կը սկսին թաւալիլ Սրբոց Յակոբեանց տըպարանի մամուլները եւ լոյս սփռել աշխարհի բոլոր կողմերը ցրիւ եկած Հայ զաւակներու, անգամ մը եւս փառտելու համար թէ եւրուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց դարաւոր այս Հաստատութիւնը միշտ իր պարտականութեան ու գիրքին վրայ է, եւ թէ իր անսահման կարելիութիւններով եւ վայելած բացառիկ արտօնութիւններով կը հանդիսանայ Հայաստանեայց Եկեղեցիի նուիրապետական Աթոռներուն կարեւորագոյններէն մին՝ կոչուած մեծագոյն դեր մը խաղալու մեր հոգեւոր թէ ազգային կեանքին մէջ։

Ա. Գ.

Ս. ԳՐԱԿԱՆ

ՕՏԱՐԱԿԱՆԸ

Յարութենէն եւ մահուան վրայ տարւած յաղթանակէն յետոյ, այլեւս չէր տրտէր իրբեւ մարդ ապրիլ այս աշխարհի վրայ: Իրազործուած էր երազը, որ գերապոյն տեսիլքը պիտի մնար հողիններուն, քաղցր ինչպէս սէրը յաւիտենական, ինչպէս յոյսը: Յարութենէն վերջ իր քառասուն օրերը եղան սիրոյ այլապէս անպիտանարիներէի մեղրալուսին մը, ուր մարդն ու Աստուած աւելի մօտէն կրցան վայելել ու ճանչնալ զիրար, մին իր յաւերժական սիրոյն եւ միւսը իր բաղձանքին մէջ:

Լոյսը, գերապոյն բանը, շօշափելի եղած էր, ապրած ու քալած էր մարդոց հետ յաւիտենականութեան ճամբայէն: Օտարականի աննիւթացած մարմնաւորութիւնը այժմ կը ճառագայթէր հաւատացեալներու մէջ, իսկ անոնց վիշտերէն եւ յուսահատութիւններէն չարչարուած հողին կը թրթռար ու կը ընչէր երկնքի բարութիւնը, սիրոյ, դուքի, սքանչացման բազմապատիկ երանքներով: Սարած զգացումները եղկացած էին, հողինները թռեւեր էին հաղբը, եւ այս ներածուի թրթռումներէն կը ծնէր հոգեկան դարունը: Ամէն ինչ ըզձանք ու սլացք էր այդ օրերուն, տեւելու, անմահանալու տենչով, անհուն ժայթք էր, հողէն ու երկնքէն, որոնց կենդանի շունչն էր Օտարականը, անցեալի եւ ապագայի լուսաւոր կամուրջը, խոստումը յաւիտենականութեան հաւատաքին:

Հաւատացեալներուն համար Յարութեան չոր երազն էր, օրուան լոյսին մէջ իր

թեզանք քակող: Լոյսը մարմնին, ձայնը սրտին, որուն տենչով՝ դիտէ սարսուռ հողին կեանքի մութերուն դէմ: Անիկա գիշերուան դէմ վառող լեռն էր, ճառագայթը՝ որ հեռուններէն անդին կը շողար:

Հասարակաց եւ առօրեայ ապրումներ շունեցաւ իրեններուն հետ Յարութենէն յետոյ, սակայն բազմաթիւ անգամներ երեւեցաւ անոնց, յիշեցնելու եւ վերահաստատելու խոստումները՝ որոնք եղած էին եւ խորհուրդները՝ որոնք դժուար պիտի ըլլար բառերով արձանագրել թուղթի վրայ:

Բոլորը դարձեալ միասին էին Զիթենեաց լեռան բարձունքին, առաքեալները թողած ընդմիջել իրենց ուսկանները, իսկ հաւատացեալները՝ իրենց մտահոգութիւնները: Բոլորը միասին կը պատրաստուէին մեծ պործին, որ կը բացուէր իրենց առջեւ, լոյսերով եւ արիւններով ողողուած ճամբու մը նման:

Մայիսի վերջին իրիկուններէն մէկն էր, սոկեղծած ամպերը արեւուն շուրջ՝ զիլուտով, նման էին յուզարկաւորներու: Վարդ առաքեալներն ու հաւատացեալները անյադ աչքերով Օտարականը կը դիտէին, որ լոյսի սիւնի մը պէս կը կենար իրենց մէջեւ: Տրտուր էին, զգալով թէ ամէն սկիզբ երազով ալլակերպուած վախճան մըն է, թէ ամէն ինչ գեղեցիկ է տառապանքէն յետոյ: Միասին վստահութիւնը, ինչպէս ամէն վստահութիւն, կը լեցնէր զիրենք երջանկութեան նոր, կարծես անձանթ հնարաւորութեամբ: Օտարականը կը նայէր Երուսաղէմին,

որ արևելի մղձաւանջ մը ինչպէս կը հեւար, լեռներուն՝ որոնց գագաթին արեւը վերա-
սոր թռչունի նման իր սիրտն էր բացեր։ Տիրուր էր նաեւ Ինքը, Իր արկնով թրջուած
երկրէր տակաւին շատ քաղցր կը բուրէր, իսկ Իր սիրով տրոփուն հողիները կեանքի
չափ թանկ եւ երկնքին չափ անուշ կը
թուէին Իրեն։ Կր զգար թէ ամէն կուրծքի
տակ երգ մը կար, ամէն սրտի մէջ վէճ մը
կը կոտորար, ամէն թեւ իր շղթան տնէր,
իսկ կեանքի ցաւերը ստաղկերու չափ անհո-
մար-էին։ Միւս կողմէ սակայն, մարդկային
ստաւապանքէն քամուած իւղին կաթիլներով
էր մոռուած Աստուծոյ գթութեան ջահը
Պաշտօնի հանդէպ, որ Ինքն էր։ Իր ցունդոտ
աշքերով, բայց հրճուազին, կը տեսնէր որ
մարդկային դիտակցութիւնը զարթոնքի մէջ
էր, եւ թէ հեռու չէր այն օրը, երբ պալլն ու
գառնուրը միասին պիտի արածէին։ Բար-
ձունքին վրայ, ինչպէս տեսիլքի մը մէջ,
յրջապատուած իրեններով, Իր հողիին մէ-
ջէն կը տողանցէին այս մտածումները, լի
դառնութեամբ, բայց լեցուն՝ յոյսով ու
հաւատքով։

Բոլորը գիտէին թէ բաժանումի վայր-
կեանքները կը մօտենային, կը զգային իրենց
տանն սակայն թէ ոչ մէկ ուժ պիտի կրնար
բաժնել զիրենց իրարմէ։ Օտարականին ան-
պատում գոյութիւնը կը խնկանար բոլորի
նայուածքին մէջ, արբեցնող ճամբարու-
թեան բարձրացած անոնց տառապակոծ հո-
ղիներուն ծարաւին դէմ շարտուանելով ան-
ծանօթ նեկտարի մը կաթիլները։

Բոլորը Իր շուրջն էին, կը շնչէին, կը
ծծէին իր քաղցր բայց անբացատրելի գա-
ղափարը, աննւթակերպ էութիւնը, առա-
պելական կախարդանքի մը նենգութենէն
յուսահատ երջանկութեամբ։ Զգայարան-
ներէ եւ մտածումներէ դադրած կարծես,
գերազոյն ստուգութեան մը ճանաչումով ու
դէմյանդիմանութեամբ կը զգային զինքը,
եւ իրենց ահաբեկ ու տառապազին մարդ-

կութիւնը կուլար ուրախութեան արցունք-
ներով։ Լուռ էին բոլորը երանական բու-
թեամբ, մահուան եւ անգրաշխարհի աստ-
ւածային լուսութեամբ, որուն մեղեդիներու
հնչիւնները թրթռացող հողիներուն միայն
յսելի են։

Օտարականը արցունքը աշքերուն՝ տա-
րածեց լոյսերով թաթաւուն ձեռքերը եւ
որհնեց զիրենց։ Վեր բաժնուիմ ձեզմէ, մե-
րստին, ձեզի միանալու համար։ Ինծի
միջով պիտի ընդունիք Սուրբ Հոգին, որ ան-
չէջ բոցի մը նման պիտի մաքրագործէ ձեր
հողիները, եւ անուշահոտ ու սրբասնունդ
այդ ծաւալումէն պիտի ստանաք շնորհներ,
կրակ ու իթեան ձեր գործին ու քարոզու-
թեան։ Իր լուսավիտութիւնը թեւերուն ներքեւ
ձեր խառնախօս շրթները պիտի առնեն կի-
ղումը երկնային կայծին, ըլլալու իմաստու-
թեան շողն ու շունչը, լեզուն ու թարգմանը
ճամբարութեան։ Մի՛ երկմտիք, ես ձեզի
հետ պիտի ըլլամ յաւիտեան։ Գիշերուան
խաղաղութեան մէջէն պիտի անցնիմ ձեր
դռններուն առջեւէն, միշտ ներկայ պիտի
ըլլամ ձեր սեղաններուն վրայ, ուր կայ
նուէր մը հացի, բայց մանաւանդ հողիներ՝
կարօտ երկնային մանանային։ Տարակոյսի
մօայլ ձեր ճամբուն, անբեւոյթ լոյս մը
ինչպէս, միշտ ձեր քովէն պիտի քայլեմ,
հնչեցնելով Աստուծոյ ձայնը ձեր ականջնե-
րուն։ Միայն հաւատք ունեցէ՛ք ու վստահ
եղէ՛ք որ իր լծակով պիտի կրնաք չարժել ոչ
միայն լեռները, այլ նաեւ մահաբուն սիր-
տերը։ Հաւատքը կեանք է, ապրող շունչը
աշխարհին, ծիւ մը որ նոր է միշտ, եթէ
նոյնիսկ սերմը ըլլայ հին։ Կայծ մը այդ
հաւատքէն պիտի բաւէր որ դուք հողահէ՛ղ
սիրտերը մարդոց, այրելու դժնիկը չարին,
մոլախոտը մեղքին։ Հոգիս միշտ զօրավիգ
պիտի ըլլայ ձեզի, ձեր տառապանքի, փոր-
ձութեան եւ յաղթանակի պահերուն։ Ձեր
ցաւերը իմ պիտի ըլլան, ձեր մտածումնե-
րուն եւ երազներուն լոյս պիտի ըլլամ, որ-

պէսզի անյուսութեան մութը չմօտենայ ձեզի: Ի՞մ բառերս անբաւական են այժմ յայտնելու այն՝ ինչ որ դուք գիտէ՞ք զգալ այլեւս: Ի՞մ խօսքերս եւ ձեր մտածումները ալիքներ են կնքուած ու սրբազործուած յուշերու, որոնք ձեր երէկը կազմեցին, ձեր վաղը ըլլալու համար: Դուք այլեւս ձեզի չէ՞ք պատկանիր, այլ Ինծի եւ աշխարհին, որոյ/հետեւ մեր արիւններու վտակները նոյն հունէն պիտի քայեն: Տրտմութեան շղարչը որ կ'ամպոտէ ձեր սիրտերը, շուտով պիտի վերնայ այն ձեռքերէն՝ զոր հիւսեցին զայն: Շուտով պիտի փշուռի ձեր ականջները խցող կաւը եւ դուք պիտի կրնաք տեսնել ու լսել ամէն բանի սկիզբն ու վերջը, օրհնելով լոյսը որ գիտէ վանել միշտ խաւարը»:

Յետոյ նորէն նայեցաւ բոլորին անհուն քաղցրութեամբ, եւ ցոյց տալով կարմիր հագած ամպերը, որոնք գիպուած էին Հորիզոնին վրայ, ըսաւ. «Ահա նաւ որ պիտի տանի զիս երկինք, իրական մօրս դերկը: Մի մոռնաք թէ պիտի վերադառնամ: Մնաք

բարով ձեզի եւ աշխարհին, ուր անցուցի, երազ մը ինչպէս, Ի՞մ նոր կեանքիս սրտառու ժամար»։ Հողիւ այս խօսքերը աւարտած, բոլորի աչքերուն առջեւ աներեւութացաւ: Յետոյ տեսնոյ որ լուսաւոր ամպ մը, ինչպէս այլակերպութեան օրը, ծրարեց զԱյն իր մէջ ու տարաւ:

Բոլորը անշարժացած էին զարմանքէն. երբ հիասթափեցան, յուզումի փոթորիկի մը մէջ լացին դառնօրէն: Այժմ սակայն միխթարութիւնը ունէին թէ մինակ չէին, թէ Յակոբի խորհրդաւոր սանդուխը երազ մը չէր այլեւս, ինչպէս երկինքը ամպերու վարապոյր մը իրենց դիտուն վերեւ, որովհետեւ շնորհիւ երկնքէն եկած մեծ Հիւրին՝ երկիրը նախադաւթն էր երկնքի արքայութեան, անհուն այգին Երկնաւոր Հօր, որուն մշակները կարողած էին իրենք:

Ամէն օրերու պէս անցաւ այդ օրն ալ, թէեւ ներկայ յաւերժութեանը մէջ, անբաւ սրբութիւններէն իջնող տենչանքի, ձայնի մը նման, որ կը կանչէր բոլորը իր երանութեան:

Վերգ

Ե.

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԱԿԵՏԱՐԱՆՆԵՐԸ ԻՆՉՊԷՍ ԽՄԲԱԳՐՈՒԵՑԱՆ ԵՒ ԻՆՉ ԱՌՆՁՈՒԹԻՒՆ ՈՒՆԻՆ ԻՐԱՐՈՒ ՅԵՏ

Նոր Կտակարանի մէջ ընդունուած կոնո-նական չորս Աւետարանները երկու մասի կը բաժնուին: Առաջին երեք Աւետարանները իրարու շատ նմանութիւններ ունին. այս իսկ պատճառաւ դատ խումբ մը կը կազմին և կը կոչուին խմբադիր և կամ Համատես Աւետարաններ (Synoptic Gospels): Իսկ չորրորդ Աւետարանը, որ թէ՛ շատ ուշ գրուած է և թէ՛ միւսներէն բոլորովին տարբեր ուղղութեան մը կը հետեւի, ասոնցմէ կ'անջատուի և ուսումնասիրութեան շատ նիւթ կը կազմէ:

Չորրորդ գրուած մէջ, առաջին երեք Աւետարաններուն միջև գտնուած նմանութիւնները Օգոստինոսի կողմէ քննութեան առնուեցան և ինքն էր որ առաջին անգամ այս ուղղութեամբ քննադատական արտայայտութիւն մը ըրաւ: Բայց իրմէ վերջ այս «Synoptic Problem»ը մինչև ժԸ. Դար չլրացեցուց մարդոց միտքերը և յըջօրէն չհետապնդուեցաւ: ԺԸ. Դարուն մէջ սա-կայն, Լաչմէնն (Lachmann) էր որ առաջին անգամ հրապարակ դրաւ զայն և իբրեւ Համատես Աւետարաններու լուծման հարց (Synoptic Problem) աշխարհի ներկայացուց: Այդ թուականէն սկսեալ, այս հարցին շուրջ մէջտեղ բերուեցան զանազան տեսութիւններ:

Աւետարանները ինչպէ՞ս խմբագրուեցան: Ոմանք կը խորհին թէ երբ Համատես երեք Աւետարաններէն մէկը առաջին անգամ է գիր առնուեցաւ, միւս երկուքը անոր հետեւեցան և ասոնց հեղինակները միաժամանակ ուրիշ աղբիւրներէ եւս օգտուելով, խմբագրեցին իրենց Աւետարանները: Ուրիշներու՝ կարծիքով, աւետարանագիրներէն

իրաքանչիւրը իրարմէ անկախ տարբեր աղբիւրներէ օգտուելով գրեցին: Հետ ոմանց, այս Աւետարանները գրուելէ առաջ, եկեղեցւոյ մէջ Յիսուսի խօսած առակներու հաւաքածոյ մը զոյուլթիւն ունէր, որ ծառայած է երեք Համատես Աւետարաններուն համար իբր հասարակաց աղբիւր: Իսկ ոմանք այն տեսութիւնը ունին թէ Յիսուսի խօսքերն ու առակները, հրաշքներն ու իր կեանքին հետ աղերս ունեցող դէպքերուն նկարագրութիւնները, առաքաններուն կողմէ իբր իրենց քարոզի նիւթ՝ երկար տարիներ բերնէ բերան պատմուելով՝ յառաջ բերած էին արդէն անդիւր աւետարան մը, որուն հետեւելով խմբագրած են Մատթէոս, Մարկոս և Լուկաս իրենց Աւետարանները:

Ի հարկէ դիպումք մը արդիւնքը չեն կրնար ըլլալ այս առաջին երեք Աւետարաններուն միջև տեղի ունեցած ալքան մօտիկ նմանութիւնները, որոնք արդէն ցոյց կու տան թէ տնոյք հետեւած են իրարու շատ մօտէն: Երբեմն հետեւողութիւնը տեղ տեղ գրեթէ բառ առ բառ եղած է (Մարկ. Գ. 19. Մատթ. Ժ. 4. Դուռ. Զ. 16):

Բայց հետաքրքրական է արդարեւ գիտնալ թէ առաջին երեք Համատես Աւետարաններէն ո՞ր մէկը ամենէն առաջ խմբագրուած է: Աւանդութիւնը այս առաջնութիւնը կու տայ Մատթէոսի Աւետարանին, որ գրուած է երբայերէն լեզուով և հակիրճ, և ապա յունարէնի վերածուելով՝ ճոխացած և իբրեւ ուղեցոյց ծառայած է Մարկոսի և Լուկասի: Սակայն Ս. Գրոց արդի մանրակրիկա ուսումնասիրութիւնը և գիտական մեթոտով տեղի ունեցած ներկայ խուզարկութիւնները ցոյց կու տան թէ Մարկոսի Աւետարանն է

ամենէն հինը, խմբագրուած՝ հաւանաբար երուսաղէմի կործանումէն (Յ. Տ. 70) առաջ, և ապա երուսաղէմի կործանումէն ետքը Մատթէոս և Ղուկաս անոր հետեւելով ի դիր առած են իրենց Աւետարանները, օգտուելով միաժամանակ ուրիշ աղբիւրներէ եւս:

Քանզի եթէ Մարկոսի Աւետարանէն փոքր կատորակ մը զեղջելու ըլլանք, Տնացածը ամբողջութեամբ ընդօրինակուած կը գրանենք միւս երկու Աւետարաններէն մէկուն եւս կամ միւսին մէջ: Եթէ Մարկոս Մատթէոսէն օգտուած ըլլար, իր աչքէն պիտի չլրիպէին Յիսուսի ծննդեան պատմութիւնը և կարգ մը զեղեցիկ առակները, նաժանաւանդ Լեւրան Քարոզի նման ընտիր գրութիւն մը, որ բարոյական սկզբունքներու լաւագոյն հաւաքածոյ մըն է: Իսկ եթէ Ղուկասէն օգտուած ըլլար Մարկոս, անկարելի էր որ Անաւակ Որդիի, Բարի Սամարացիի, Տնտեսի, Անիւրաւ Դատաւորի պէս զեղեցիկ առակներ զանց ընէր:

Եթէ Մատթէոս Ղուկասէն օգտուած ըլլար, աչքէ չէր վրիպեցներ այն պատուական առակները, որոնք միայն Ղուկասին յառուկ են: Իսկ եթէ Ղուկաս Մատթէոսին հետեւած ըլլար, անոնս պիտի չառնէր անոր մէջ գրանւած ընտիր առաջնութիւնները: Սակայն որդի մասնապիսակա՛ն պրպտումները երեւան բերած են թէ Մարկոս եղած է միւս երկու Համատես Աւետարաններուն զլիաւորողը: Մատթէոս և Ղուկաս այն բաները Մարկոսէն առած են, հաւատարմիմ են իրենց աղբիւրին, իսկ այն բաները որ առանձինն ուրիշ աղբիւրներէ ձաղած են, իրարմէ կը տարբերին բոլորովին: Եւ այսպէս, այս երկու աւետարանագիրները Մարկոսի ծրագրին կը հետեւին զէպեքըր նկարագրելու ու պատմելու ռտեն, քանզի անկեա եղած է իրենց կարեւոր աղբիւրը:

Պ. Ն. Սթրիքլըր իր «Չորս Աւետարաններ» անուն գրքին մէջ, հինգ բանաւոր պատճառներ ցոյց կու տայ՝ ապացուցանելու համար թէ Մարկոսի Աւետարանը միւսներէն աւելի առաջ գրուած է:

1. Նախ անոր համար որ Մատթէոս վերադարձած է Մարկոսի պարունակութեան 90 առ 100-ը, իսկ Ղուկաս՝ 55 առ 100-ը, գրեթէ նոյն ռեով և ուղղութեամբ:

2. Մարկոսէն փոխ առնուած որեւէ հասարակ պարբերութիւն, թէ՛ Մատթէոսի և թէ՛ Ղուկասի մէջ, մեծ մասամբ Մարկոսին միեւնոյն րոտերով/ վերադարձուած է:

3. Մարկոսի մէջ եղած զէպեքըր և խօսքերու արտադրութեանց յարաբերական շարքը նոյնութեամբ որդեգրուած է պահուած է նաեւ Մատթէոսի և Ղուկասի մէջ: Իթէ մէկը տեղ մը լքած է, միւսը զայն արձանագրած ու պահած է իր գրութեանց մէջ:

4. Մարկոսի նախնական դիմագրծը ի յայտ կու գայ ընդհանրապէս արտաշայտութեան այն ձևերէն, որոնք կ'երեւին յանձանք մը և կամ թերութիւն մը մասնաշնչու տտեն: Այսպիսի ձևերը միւս երկու աւետարանագիրները կամ բոլորովին դուրս ձգած են, և կամ արձանագրած են՝ զանոնք մեղմացնելով ու բարեփոխելով: Նոյնը պատահած է նաեւ Մարկոսի ռաժկական ոճերուն և դործածած Արամերէն բառերուն համար:

5. Մատթէոսի և Ղուկասի մէջ գտնուած Մարկոսեան նիւթերը կը մասնորին և ի յայտ կու գան ոչ-Մարկոսեաններէն անկատարար, իբր թէ անոնք առնուած ըլլան նախապէս Մարկոսեան արձանագրութենէ մը, և չաղկապուած՝ ուրիշ աղբիւրներէ եկած նիւթերով:

Մարկոսի պարունակութիւնը 678 համար է. Մատթէոս օգտագործած է անոր 600-է աւելի համարները իր Աւետարանին մէջ, իսկ Ղուկաս՝ մօտաւորապէս 350-ը:

Մարկոս՝ որ Յովհաննէս ալ կը կոչուի, բնիկ երուսաղէմացի էր (Գործք. ԺԲ. 12) և թարգմանի պաշտօն կը կատարէր Պետրոս Առաքելայի թով: Ինք 12 առաքելայեանէն մին չէր, բայց երկար տանն Պետրոսի հետ պտտած ըլլալուն, լսած էր անիկ Յիսուսի խօսքերու մասին, մանաւանդ ունկնդրած էր յաճախակի անոր խաչելութեան, յարութեան և համբարձման նկարագրութիւնները: Միւս կողմէ, Բառնաբասի և Պողոսի հետ ալ չվրամ ունեցած էր, առաքելական առաջին համբողջութեան սկիզբը անոնց ուղեկից ըլլալով (Գործք. ԺԳ. 5), և առաջին օրէն ծանօթացած էր Պաղեստինի և Սուրիոյ մէջ եղած քրիստոնէական շարժման անցուղաւ ձերան: Պողոսի և Պետրոսի նահատակութենէն վերջը, իր լսած ու ձեռք բերած բոլոր

տեղեկութիւնները ի մի հաւաքած, օգտուելով նաեւ իր ժամանակի բերանացի և կամ զրաւոր աղբիւրներէն, և իբրեւ երուսաղէմացի իր ականատեսի վկայութիւններն ալ նկատի առնելով, խմբագրած է իր Աւետարանը Հռոմի մէջ, ըստ ոմանց պարզ, ժողովրդական և դիւրահասկնալի յունարէնոյ:

Ապա Մատթէոս և Ղուկաս, իրենց աչքին առջև ունենալով Մարկոսի այս գրութիւնը, ի գիր առած են իրենց Աւետարանները, օգտուելով նաեւ անծանօթ աղբիւրէ մը՝ որ «Բանք Տեսած» (Sayings of Jesus) կը կոչուի: Բացի ասկէ, Մատթէոս և Ղուկաս, առանձինն, իրարմէ անկախ, երրորդ աղբիւրէ մը ևս օգտուած են:

Կը կարծուի թէ Մատթէոսի օգտուած այս երրորդ աղբիւրը, որմէ քաղած է ան իրեն պատկանող առակները, պատմութիւններն ու խօսքերը, երուսաղէմի շրջանակի յատուկ բերանացի աւանդութիւններ էին, և կամ հաւանաբար զրաւոր պատմուածքներ, որոնք ժամանակի ընթացքին կորսուած են և միգր չեն հասած: Այս աղբիւրը լման աւետարան մը չէր, այլ զրիստոնէական եկեղեցւոյ ուսուցման վերաբերեալ գրութիւն մը, որ հրէական զօրաւոր շնչով մը կը կրէր իր վրայ, և կը պարզէր հրեայ զրիստոնէաներուն տեսակէտը Յակոբոսի աղեցնութեան ներքեւ: Այս աղբիւրը Յ. Տ. 60 թուականի՝ Երուսաղէմի մէջ գոյութեան եկած էր. առաւարի վերջ երբ Երուսաղէմ պաշարուեցաւ անիկա Անտիոք (Սուրիա) բերուեցաւ Երուսաղէմէն փախչող զրիստոնէաներուն կողմէ. Մատթէոս Անտիոքի մէջ ծանօթացած է այս աղբիւրին, և օգտուած անէ՛ք մեծապէս:

Իսկ Ղուկասի յատուկ երրորդ աղբիւր՝ Կեսարիոյ (Պաղեստին) շրջանակին մէջ կը գործածուէր. հաւանաբար զրաւոր էր, որ սակայն նոյնպէս միգր չէ հասած դժբախտաբար: Ղուկաս երբ մօտ 60 թուականներուն սուրբ Պօղոսի հետ Կեսարիա կը զբոսնէր (Գործք. ԻԱ՝ 8, ԻԵ. 1-5), հոն ծանօթացած ըլլալու էր այս աղբիւրին, որ բաւական ընդարձակ էր և ունէր Մարկոսի Աւետարանին ծաւալը:

Բայց անծանօթ աղբիւրը, որմէ օգտուած են Մատթէոս և Ղուկաս իրենց դատողութեան ներքեւ չափով, կը կարծուի թէ գրու-

ած էր յունարէն լեզուով և կը գործածուէր Սուրիոյ Անտիոք քաղաքին մէջ և կը կոչուէր «ԻԱՆՔ ՏԵՍԻՄՈՆ»: Այս աղբիւրը սակայն անծանօթ էր Մարկոսի, երբ ան ի դիր առաւ իր Աւետարանը Հռոմի մէջ, ինչպէս կը կարծուի:

Ահա այսպէս, Մատթէոս և Ղուկաս վերոյիշեալ այս երեք աղբիւրներէն օգտուելով, իրենց դիտցած կամ լսած բաներն աւելցնելով անոնց վրայ, վերջնական ձև ստուին իրենց Աւետարաններու խմբագրութեան, որոնք Մարկոսի Աւետարանին հետ կը կապման առաջին երեք Համատես Աւետարանները:

Ինչո՞ւ Մատթէոս և Ղուկաս Մարկոսի Աւետարանը լման չեն ընդօրինակած: Պէտք է ի մտի ունենալ թէ Մատթէոս և Ղուկաս իբրեւ դպիր չէ՛ որ ընդօրինակեցին Մարկոսը, այլ՝ իբրեւ Հեղինակ, ազատօրէն, անկախաբար և ընտրանօք առնելով անկէ իրենց պէտք եղածները: Կրնայ ըլլալ նաեւ որ նախա-Մարկոսեան գրուածքը համոզող բան մըն էր:

Կրնայ նոյնպէս հարցուիլ թէ Մատթէոս և Ղուկաս ի՞նչ պատճառ ունէին Մարկոսին հետեւելու: Պատճառը չենք գիտեր: Այս հարցման՝ տարբեր Հեղինակներ ենթադրական տարբեր պատասխաններ կու տան: Բայց իրականութիւնը այն է որ հետեւած են: Ասիկա իրողութիւն մըն է, զոր չենք կրնար մխտել:

Մարկոսի Աւետարանը այս երեք Համատես Աւետարաններուն մէջ ամենէն կարճ ու պարզն է, քանիչ նախնական է: Մատթէոս և Ղուկաս երկար են և ճոխ, որովհետեւ անոնք վերջէն խմբագրուած ըլլալով՝ նոր աղբիւրներէ օգտուելու պատեհութիւն ունեցած են: Մացկոսի լեզուն և արտայայտութիւնները ժողովրդական են, բայց նկարագրութիւնները՝ կենդանի: Մատթէոս Յիսուսի խօսքերը ներկայացնելու համար աւելի ջանք կը թափէ, մինչ Մարկոս անոր կատարած գործերը ցուցադրելու հետամուտ է: Մատթէոս աշխատած է իր նիւթը լաւ դասաւորել, իսկ Ղուկաս, իբրեւ Հելլենապէտ ու դաստիարակուած անձնաւորութիւն, աւելի լաւ ծրագրի մը կը հետեւի և աւելի յաջող է իր շարադրութեան մէջ: Այս Աւե-

տարանները գրելու մէջ հեղինակներուն նպատակը եղած է ընդհանրապէս Յիսուսի խաչելութիւնն ու յարութիւնը շեշտել. միւս նկարագրութիւնները սոսկ նախապատարատութիւններ են այս երկու իրողութիւնները մասնանշելու համար:

Իսկ գալով չորրորդ Աւետարանին, առիկա խմբագրուած է առաջին դարու վերջին մասին մէջը, երեք Համատեա Աւետարաններէն բոլորովին տարբեր ուղղութեամբ և տարբեր ծրագրով: Այս Աւետարանին հեղինակը, Յովհաննէս, Յիսուսի ամենէն մօտ ապրող Առաքեալներէն մին էր և տեղեակ՝ անոր բոլոր խօսքերուն, առականքուն, հրաշքներուն, ինչպէս նաեւ աղանատես էր անոր խաչելութեան պարագաներուն, յարութեան և համբարձման դէպքերուն: Ինք էր ձեռնարկեց խմբագրելու իր Աւետարանը, միւս երեք Աւետարաններն ունէր աշխին առջեւ, բայց փոխանակ կրկնելու և մօտէն հետեւելու անոնց գրածներուն՝ աշխատած է ընդհանրապէս անոնց պակաս թողած մասերը լրացնել: Առաջին երեք Աւետարանները կը նկարագրեն առաւելապէս Յիսուսի Գալիլիոյ մէջ ունեցած գործունէութիւնները, իսկ Յովհաննէս մեծ մասամբ կը նկարագրէ Երուսաղէմի մէջ ըրածներն ու խօսածները, և ի մասնաւոր իր վերջին օրերուն խօսած ընտիր խօսքերը: Բայց և այնպէս, Աւետարաններու մասնազիտական ու մանրակրկիտ ուսումնասիրութիւնը ցոյց կուտայ թէ Յովհաննէս եթէ ոչ ուղղակի՝ դէժ անուղղակի կերպով հետեւած է իրմէ առաջ դրուած Աւետարաններուն:

Մատթէոս և Ղուկաս շատ տեղեր տառադրօրէն կը հետեւին Մարկոսին, իսկ Յովհաննէս՝ անղաղաբօրէն: Մական Յովհաննէսին մէջ ալ տեղեր կան ուր հետեւողութիւնը շատ մօտիկ է (Մարկ. Ժ. 37, Յովհ. Զ. 7: Մարկ. ԺԴ. 3-5, Յովհ. ԺԲ. 3-5: Մարկ. ԺԵ. 9, Յովհ. ԺԸ. 39: Մարկ. ԺԴ. 54, Յովհ. ԺԸ. 18: Մարկ. ԺԴ. 7, Յովհ. ԺԲ. 8):

Զորրորդ Աւետարանին հեղինակը Մատթէոսն օգտուած չի թուիր՝ բացի մի քանի մանր կէտերէ. բայց ան օգտուած է նաեւ

Ղուկասէն, քանզի Մարիամի և Մարթայի պատմութիւնը այս երկուքին ծանօթ է միայն (Ղուկ. Ժ. 38-42, Յովհ. ԺԱ. 1): Այս երկուքը միայն կը յիշեն երկու Յուդէաներուն անունները Առաքեալներու շարքին մէջ (Ղուկ. Զ. 16, Յովհ. ԺԴ. 22): Ըստ այս երկու Աւետարաններուն, յարութեան առաւօտ, իւզարբի կանանց ոչ թէ մէկ՝ այլ երկու հրէշտակներ երեւցան (Ղուկ. ԴԴ. 4, Յովհ. Ի. 12), մինչդեռ Մատթէոս և Մարկոս մէկ հրէշտակ կը յիշեն միայն (Մատթ. ԻԸ. 5, Մարկ. ԺԶ. 5):

Ասոնք ցոյց կու տան թէ Յովհաննէս իր կը գրէր իր Աւետարանը, առաջին երեք Աւետարանները ծանօթ էին իրեն:

Մարկոսի Աւետարանին պարունակութեան աւելի քան հարիւրէին իննսուներուն մէջ ալ կայ, բայց այն բաները որ միւսները չունին՝ շատ թանկարժէք են (Մարկ. Գ. 28-29, Ի. 31-34, Ը. 22-26): Իսկ Յովհաննէսի Աւետարանին պարունակութեան հազիւ մէկ-տասներորդը ունի միւս երեքը. փնտցած իրեն յատուկ է: Ուրիշ խօսքով, եթէ Մարկոսի Աւետարանը կորորնցնելու ըլլայինք, անոր պարունակութեան մէկ-տասներորդէն միայն պիտի զրուկըէինք այսօր. բայց եթէ Յովհաննէսը չունենայինք, անոր ինք-տասներորդը այժմ մեր ձեռքը չէինք ունենար. ասիկա կենդանիին համար որքա՞ն մեծ կորուստ մը պիտի նկատուէր, մանաւանդ որ ի սպառ զրկուած պիտի ըլլայինք Յիսուսի արտասանած վերջին շարժուման հոգեշունչ խօսքերէն, որոնք արձանագրուած են միայն Յովհաննէսին մէջ: Միւս կողմէ պէտք է յիշել նաեւ թէ միւս երեք եթէ ըլլային, չորրորդ Աւետարանը, իբրեւ միւսներուն լրացուցիչը, կատարեալ չէր նկատուեր և ամբողջը զիրար լրացուցած՝ ներդաշնակութիւն չէին կրնար կազմել:

Առաջին երեք Աւետարանները աւելի Յիսուսի մարդեղութեան վրայ դրած են իրենց շեշտը, առանց մոռնալու միաժամանակ անոր աստուածութիւնը: Իսկ Յովհաննէս Աւետարանագիր նախածածար համարած է Յիսուսի աստուածութիւնը նկարագրել, առանց սակայն անտես առնելու անոր կուսարեալ մարդկութիւնը: Զորրորդ Աւետար

բանը կը պարունակէ առաջին երեք Աւետարանները իրենց հոգեւորականացած ձեւին մէջ: Բայց Յովհաննէս իրերուն վրայ կը նայի Յիսուսի աստուածութեան և անոր հպարտ կոչումին տեսակէտէն:

Յովհաննէս Առաքեալ այսպէս բնելու առտմական ուրիշ կարեւոր պատճառ մըն ունէր. այն է՝ հերետիկոսներու երեւումը բրիտանական եկեղեցւոյ շրջանակին մէջ. հերետիկոսներ՝ որոնք Յիսուսի աստուածութիւնը կ'ուրանային: Կարիք կար նոր Ս. Աւետարանի մը, որ ուղղակի Յիսուսի աստուածութիւնը յայտարարէր: Յիսուսի սիրելի աշակերտը լրացուց այդ գրայի պակասը: Իսկ միւս կողմէ անոր մարդկութիւնը ուրիշ հոգներն ալ չքաջալերելու համար իր Աւետարանին մէջ տեղ տեղ մասնաւորապէս կը յիշէ Յիսուսի իբր կատարեալ մարդ՝ անօթ (Յովհ. ԻԱ. 5), ծարաւի (Յովհ. Դ. 7) և յողնած ըլլալը (Յովհ. Դ. 6):

Այս չորս աւետարանագիրները իրենց հաւաքած նիւթերը վերջապէս դասաւորեցին ու գրեցին Աստուծոյ Ս. Հոգիին անմիջական ներշնչման ներքեւ, ներկայացնելու համար մեզի Յիսուսի կեննքին չորս տարբեր երևութիւնները: Այսպէս, Մատթէոս կը նկարագրէ Յիսուսը իբրեւ երկնից Թագաւորութեան հիմնադիրը և Հրէից ակնկալած Մեռիւն. Մարկոս իբր յաղթապանծ խիստ մը. Ղուկաս՝ իբրեւ Փրկիչը բովանդակ մարդ-

կութեան, իսկ Յովհաննէս՝ իբրեւ «ԲԱՆՆ» (Լուկոս), որ սկիզբէն Աստուծոյ հետ էր, որպէս Անոր Միածին Որդին: Եւ չորսը պիտի լրացնելով, կու տան մեզի Փրկչին կեննքին լման մէկ պատկերը:

Հին առեւ իղիկիէն Ա. Գլխուն մէջ ակնարկուած և Յայտնութեան դիրքին մէջ յիշուած չորս կենդանիներու օրինակին հետեւ. յով (Յայտ. Դ. 7-9), չորս աւետարանագիրներէն Մատթէոսը կը ներկայացուէր մարդու կերպարանքով, իր Աւետարանը Յիսուսի մարդեղութեան պատմութիւնով բուրձնած ըլլալուն համար. Մարկոսը՝ առեւծի կերպարանքով, որովհետեւ առեւծի նման քաջարար իր Աւետարանին առաջին բառերով իսկ կը յայտարարէր Յիսուսի Որդի Աստուծոյ ըլլալը. Ղուկասը՝ եղի կերպարանքով, քանզի իր Աւետարանը կը սկսէր Աստուծոյ ղոհ մատուցանող Զաքարիայի բանականական պաշտօնավարութեամբ. իսկ Յովհաննէսը՝ արծիւի կերպարանքով, անոր համար՝ որ ան արծիւի նման վերերը սաւառնած, իր Աւետարանը կը սկսէր «Ի սկիզբն էր Բանն և Բանն էր առ Աստուած, և Աստուած էր Բանն» ըսելով:

Այս չորս Աւետարանները ներշնչումի մեծ աղբիւր եղած են անցեալի մէջ և այսօր ալ են բիւրաւոր հաւատացեալ հոգիներուն, որոնք նորոգելով զանոնք դէպի բարձր պիտակցութիւն և դէպի լաւագոյն կեանք:

Ֆրեդմո, Գալիֆարնիա

ԳՐ. Ա. ՍԱՐԱԶԵԼԸ

ԳԻՒՂԻՆ ՄԱՏՈՒՈՐԸ

Լերան գագաթ, ժայռի մը վրայ առանձին,
Մատուռ մը կայ հնադարեան, կիսալոյս,
Ուր սուրբերու ստուերները կը յածին,
Երբ ազօթֆի հնչէ ժամը Անժէլիս:

Սեւեր հագած՝ գիւղին կիներն լեռնէն վեր
Կը բարձրանան ուրուատեսիլ գնացով,
Եւ երկիւղած՝ կը քարանձանները,
Սրբավայրին դրան առջեւ, փոփոկով:

Պատէն առկախ՝ մամուռներով օղակուած,
Մատոննա մը կը ժըպտի հոն գորովոտ
Նայուած փոքր Աստուածամօր երկնայած,
Որուն դիմաց անոնք ամէն առաւօտ,

Անբոսառիկ ակնարկներով երկնադէտ,
Ի ծունր կու գան ընծաներով մեծագին,
Եւ կը վառեն կերոններու խորձին հետ՝
Ազօթալոյս ջահը իրենց հաւատին:

Այդ մատուռին երբեմն ես ալ կը տանիմ,
Կիրակմուտի «Լոյս գուարթ»ով խնկարկուած
Հաւատարոց ըզձանձները մտերիմ,
Իմ հեռաւոր մանկութեանըս՝ առ Աստուած...:

ՀՄԱՑ ԵԱԿ ԳՐԱՆԵԱՆ

ԻՏԱՑՈՒԱԾ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

Դարեր անընդմեջ արիւն լացինք,
Եռստն առիւնով պահեցինք վառ,
Երազը Աստղի վերածեցինք,
Մեռ երկինքէն գայն կախեցինք վար:

Հրակեցինք անդուլ գիշեր ու տիւ,
Ձր մարէ որ գայն ձեռք մը վալրագ-
նկան-չրհացան չարքեր անթիւ,
Բայց վառ մընաց մեր Յոյսին ճրարագն:

Օր մըն ալ իսպառ պիտի մարէր...
Հասաւ. կարծես թէ, ձեռքը չարին,
Աստղը երկինքէն վար պիտ' քերէր.
Ու վա՛յ պիտի տար մեր սեւ օրին:

Բաւզ գառկեցինք մենք տմեհա ոտքի,
Մանուկ. պատանի, ծեր, կին եւ տղա,
Չարն ապշած իջաւ մեր դէմ ծունկի,
Մեր աստղը նորէն մընաց անմար:

Ու հիմա արդէն ա՛լ չունինք վախ,
Անհաս է ան ա՛լ չարին, գողին,
Յաւ երծօրէն մեր երկինքէն կախ,
Լուսաւոր պահէ պիտ' մեր ուղին:

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Եթէ իրաւ լոյսդ երկինքէն ես առած,
Ապա չափովն այդ քու լոյսիդ երկնածին,
Քերթնոյ. շոգա՛ տեղիդ մէջ եւ եղիր գոհ.
Աստղերն իրենց մեծութեամբը գերազանց,
'Է անոնք որոնք գեներթէն շոգ կ'արձակեն
(Տեսանելի երկրի կէտին թէպէտեւ,
Իրենց փայլին կիսագունտ մը թ'եւ գիտակ),
Աստուածային չեն ծագումով առաւել,
Ոչ էութեամբ մաքուր՝ քան մէկն որ վառի.
Հսկիւններու կըրակն որպէս քամակին
Լերան մը մութ. կամ քան անոնք որ թըլին
Խոնարհ կախուած պըլպըլուն ձըմբան գերթ լաստեր.
Տերուագուրկ ծառոց մէջէն ճրգրումն:
— Ամբողջ Հօր մը շառաւիղներն են անմահ:
Ուրեմն չափովը քու լոյսիդ երկնածին.
Քերթնոյ. շոգա՛ տեղիդ մէջ եւ եղիր գոհ:

Թարգ. Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

W. WORDSWORTH

ՀԻՆ ԷՋԵՐ

ՏԱՂ

Հետեւեալ ողբական տաղին հանդիպեցանք Ս. Աթոռոյ Թ. 2448 (էջ 416-9) եւ Թ. 2442 (էջ 5-6) Մաշտոցներուն մէջ: Առաջինը ունի 14 տուն, իսկ երկրորդը ունի առաջին վեց տունները եւ ութերորդ տունը միայն:

Թ. 2448 Մաշտոցը օրինակուած է կանոնաւոր բոլորգրով «ի Թբականիս Հայոց ՌՃԽԸ [= 1699], ... ի քաղաքն Թոխաթ... ձեռամբ յոքնամեղ Միքայէլ գրչի, ի խնդրոյ Յովսէփ Քահանայի...» (էջ 450):

Թ. 2442 Մաշտոցը նոյնպէս կանոնաւոր բոլորգրի է, օրինակուած «ի Թփաբերուքեանս Հայոց ՌՂԴ [= 1645] ի Բաբերթ, ձեռամբ... Սէթ գրչի» (էջ 453): Խնդրոյ առարկայ տաղը սակայն օրինակուած է Մաշտոցիս սկիզբը, նոտր գրով եւ բազմաւորիս:

Վայ մեզ մեղօք չաբօք լըցաք,
գպատուիրան Տեսանըն մոռացաք,
զկտաւած առ մեզ քարկացուցաք,
եւ ի ցտտումն գնա շարժեցաք:

Վասն այն ըզմեզ պատաւատեաց,
գդուտըր եւ գորգիւրն մեր խոցեաց,
գանմեղ տըզայքն մեր չմբեաց,
շատ ծընողաց սիրտ կըսկըծեաց:

Անոյշ տըզայք եւ քաղցրամայն,
սսեմ սաղմոս եւ շարակամ,
աղբերիք մոցա ըսպատեցան,
ձայնիք յակամբացըս մեր հատամ:

Լուսին ւ արեւմ էիք ընդամ,
վարդ մամուշակ ծաղիկ ընդամ,
սուգիւ ծնողաց քաւալեցամ,
աղիք մոցա գալարեցամ:

Շատք հագեվար յերկար կացին,
գսիրտ ծընողացն խորովեցին,
բագումի գերկուսն մէկ մաշ գըրին,
անդուտըր ւ ամորդի մընացին:

Ձեռ. Ս. Թ. Թ. 2448

Թոխաթցի Ստեփանոս երեց

Փափուկ մարմինքն ի հոգ դարձամ,
ծովային աչքն խաւարեցան,
սպիտակ կարմիր աղտը պատկերն,
նեքիւ հոգոյն զընտանեցան:

Ով այս անուն իմ լոյս աչաց,
զփառս աշխարհիս քողեր ի բաց,
հետեւեցար անանց կենաց,
եղեր ընկեր մարտիրոսաց:

Ով դու որդեակ սիւն իմ սրտաց,
գրկով գգաւ եւ համբուրած,
իմ դեռաբոյս ծաղիկ փառաց,
գնացիր յերկիրն կենդանեաց:

Ով այս անուն դու իմ որդեակ,
բարձրաւուղէ եւ գերունակ,
ուրախաբար սիրոյ բաժակ,
քո ծընողաց սիրուն զաւակ:

Ով իմ որդեակ կարմրագունակ,
գուտ եւ մաքուր ոսկետեսակ,
ծիրամափայլ ակըն տաւտակ,
հաշի ծաղիկ եւ մամուշակ:

Ով այս անուն ծառ քարունակ,
համեղ ողկոյզ քաղցրամաշակ,
անուշահամ ախորժ բաժակ,
ակ մարգարիտ եւ ոսկեհառ:

Ով իմ որդեակ մամուկ ազատ,
սուրբ եւ մաքուր եւ անարատ,
յախտից մեղաց հասակդ ի գատ,
ամփոքր չարեաց գոլ եւ անախտ:

Ով այս անուն մաքուր տաւորակ,
ոսկեփետուր հաւ սիրաւորագ,
բարձրաթրոյչ աղանույն ձագ,
խառնեալ ի յամմահից բանակ:

Որոց զըլուխ համդիսապետ,
է քաղաւորն արարածոց,
Յիսուս Քրիստոս Աստուածըն մեր,
ինքն օրհնեալ յամէն բերանց:

Հրատ. Ն. ԵՊՍ. ՄՈՎԱԿԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱՆԱՆԻԱ ՀԱԿԱԹՈՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՄԱՅՈՒԱՆ ԹՈՒԱԿԱՆԸ

«Անանիա Հակաթոռ կաթողիկոս 1201-1211 (1223?)» խորագրով յօդուածի մը մէջ («Սիւն», 1964, Թ. 10 եւ 11-12) յիշած էի ձեռագրական յիշատակարանի մը, որ զբաղւած է ՈՀԲ (1223)ին եւ զոր Հրատարակած է Ջաւէն վ. Արզումանեան («Սիւն», 1962, էջ 305-309)։ Այս յիշատակարանը գրուած է Անանիա Հակաթոռ կաթողիկոսին «չերբորդում ամի», ինչ որ կը նշանակէ թէ Անանիայի կաթողիկոսութիւնը Հաստատած է 1230ին։ 1962ին Անանիայի կաթողիկոսութեան առաջին տարին ընդունուած ըլլալով 1203, Նորայր եպ. Պօղարեան խնդրոյ առարկայ յիշատակարանին գրչութեան թուաները թելագրած էր ուղղել «Ի(20)երորդ», որ կրնար ճիշդ ըլլալ, որովհետեւ Անանիայի մահուան թուականը ծանօթ չէր։ Նոր յիշատակարանի մը Համաձայն, Անանիայի Հերձուածը տեղի ունեցած էր 1201ին, որով առաջարկուած ուղղումը խնդիրը չէր լուծեր։ Այդ առթիւ կարծիք յայտնած էի թէ կա'մ յիշատակարանին Հրատարակիչը Թուականը սխալ կարգադրած է (ՈՀԲ փոխանակ ՈՄԲի) եւ կա'մ յիշատակարանին հեղինակը սխալած է, եւ թէ խնդիրը լուծելու Համար պէտք էր սպասել Նոր յիշատակարանի մը Հրատարակութեան։

Ժամանակագրական յիշատակագրութիւն մը կը լուծէ խնդիրը։

Ստեփանոս եպիսկոպոսի Տաքեզրութեան մէջ (Հր. Վ. Ա. Հակոբյան, Մանր Ժամանակագրութեան 1, էջ 40) ՌՄԻԲ քրիստոնէական թուականին (1229) եւ ՈՀԶ Հայկական թուականին (==1227) տակ արձանագրուած է

հայտնի կոչեցաւ Աննա, աւժով սուլտանին ճաշի կաթուղիկոս ի Հոռոմ, հակառակ արձառն խոստանդեա(յ) եւ զաղայեաց ըզ-

կաթուղիկոսութիւնն, որ եւ յետ քազում երեսորից, աղօթիւք խնդրէ տէր Կոստանդին քառնայ յերկուցն միմն, եւ որ համայն է տեսում մնայ եւ միաւտել։ Ապա ի տեսեան հրեշտակ տեսում գրէ յայ քաթիքն ձեռիմի տէր Կոստանդայ՝ եթէ բարձրի կաթուղիկոսութիւնն յԱննայէ եւ տացի Կոստանդայ ծառայի Աստուծոյ. եւ եղև այնպէս, զի ի գիշերի սատակեալ արմ այն բարձու ի միջոյ։

Տաքեզրութեան Հրատարակիչը՝ Վ. Ա. Հակոբյան (անդ, էջ 57, ծան. 41) կը գրէ թէ «այս աւանդութիւնն ըստ երեսորի տարածուած չի եղել, որը յայտնի չի Ջամբէյանին եւ Օրմանեանին» (տես եւ Համ. «Պատմութիւն Հայոց», Հ. Գ. էջ 226-227, «Ազգապատմութիւն» էջ 1613-1614)։

Տարակոյս չկայ բնաւ թէ Ստեփանոս եպիսկոպոսին յիշատակագրութիւնը կը վերաբերի Անանիա Հակաթոռ կաթողիկոսին, որովհետեւ 13րդ դարուն «Հռոմ»ի (Իմա Բումի, այսինքն սելջուքեան կայսրութեան) մէջ ուրիշ Հակաթոռ կաթողիկոս գոյութիւն ունեցած չէ որուն անունը ԱՆՆԱ ըլլայ։ Տրուած երկու թուականներէն ճիշդը Հայկականն է (676 551==1227)։ Ստեփանոս եպիսկոպոս Անանիայի մահուան լուրը տունելուն առթիւ է որ արձանագրած է դէպքը, սակայն յայտնի է թէ Հերձուածին սկզբնաւորութեան մասին տեղեկութիւն ունեցած չէ։ Անանիա «սատկած» ըլլալով 1227ին (ինչպէս գրած է եպիսկոպոսը քրիստոնէական սիրոյ արտայայտութեամբ), Կոստանդին Բարձրբերդցի կաթողիկոսին օրով, կարծած է թէ Նոյն կաթողիկոսին օրով տեղի ունեցած է Հերձուածը։ Նոյնիսկ անունն ալ ճիշդ չէ լսած, եթէ երբեք Անանիայի Հակա-

ուսուցիչները զայն վարկաբեկելու համար կոնց անուն մը առնած չէին անոր: Ծիւղ է, սակայն, թէ Անանիա «ըստպալով», այսինքն տարեկան որոշ գումար մը վճարելու պայմանով, յաջողած է հակաթոռ կաթողիկոսութիւն մը հիմնել:

Ստեփանոս եպիսկոպոսին Տաքեգրուտ քիւան շնորհիւ կը ճշգուի Անանիայի մահուան թուականը, հետեւաբար նաեւ իր կաթողիկոսութեան տեւողութիւնը (1202-1227): Կը յայտնուի նաեւ անոր անունին կցուած մակդիրը (կամ, ինչպէս ժամանակագիր մը կ'ըսէ, «աւելի անուն»): Խաչտ:

Բայց աւելի կարեւոր է այն տեղեկութիւնը թէ Կոստանդին կաթողիկոս շատ աշխատած է Անանիայի կաթողիկոսութիւնը բաժնայ եւ միայն անոր մահով է որ հերձուածը վերջացած է: Կոստանդին կաթողիկոսին մտահոգութիւնը դիւրբորձնելի է եւ միանգամայն զազափար ժը կու տայ Անանիայի իշխանութեան կարեւորութեան մասին: Հաւանական է որ սելջուքեան կայսրութեան արեւմտեան եւ կեդրոնական մասին մէջ, ուր Անանիա իշխած ըլլալ կը թուի, Հայերու շատ ատուար թիւ մը գոյութիւն ունէր, թերեւս Կիլիկիոյ Հայոց թիւին հաւասար կամ ժողտւորապէս հաւասար, հերձուածին հետեւեալքով օրինաւոր կաթողիկոսին իշխանութեան ենթակայ չէր այլեւ (Աղթամար շատ աւելի հեռու էր իր երկրորդ հակաթոռ կաթողիկոսով եւ, րոտ երեւոյթին, Անանիայի կաթողիկոսութեան կարեւորութիւնը չունէր): Կոստանդին կրօնայ երկու պատճառով մտահոգուած ըլլալ նախ՝ Հայաստանեայց Եկեղեցիին միութիւնը, եւ, յետոյ, կաթողիկոսարանին եկաւ մուտները: Ինչ որ ալ ըլլայ, ըստ Ստեփանոս եպիսկոպոսի, Կոստանդին նոյնիսկ խորհած է թէ արդեօք Անանիայի աթոռը չէ՞ որ աստուածային պաշտպանութեան արժանաշատ է:

Ուշագրաւ է որ Չամչեանի աղբիւրին մէջ Անանիայի մահուան թուականը 1207 է, մինչ իրականութեան մէջ 1227 է: Մարդ կը տարուի խորհիլ թէ արդեօք այդ անձանք

աղբիւրին մէջ ալ թուականի սխալ մը տեղի չէ՞ ունեցած, որովհետեւ աղբիւրին հեղինակը չէր կրնար ոչ ի կաթողիկոսի մը մահու սխալ արձանագրել: Իսկ Չամչեան վարդապետին հրատարակած յիշատակարանին մէջ «յերբորդում ամիս րառերը կը համապատասխանեն իրապէս 1203 թուականին, Անանիայի կաթողիկոսութեան երրորդ տարին, եւ տեղի չի մնար զանոնք ուղղելու եթէ յիշատակարանին ՈՒՐ բառը սխալմամբ ՈՂՐ կարդացուած է: Հակառակ պարագային պէտք է ենթադրել—թէ եւ դժուարութեամբ— թէ գրիչը սխալած է:

Ամփոփելով, Անանիա հակաթոռ կաթողիկոսութիւն հաստատած է 1201ին եւ մահու է 1227ին, Բուսի սելջուքեան կայսրութեան ընդարձակ մէկ մասին վրայ հաստատելով իր իշխանութիւնը՝ ժողովուրդին հաւանութեամբ: Պատմադիր Յովհաննէս Սեբաստացի Անանիայի մահը—հետեւելով Չամչեանի— գնել է առ 1207ին, մինչեւ 1288 առաջնորդի անունի տեղեակ չէ: Սակայն 1239ի յիշատակարան մը (Երեւան, 7574, Գ. Յովսէփեանի Յիշատակարանի մեծագրութիւն մէջ, Ա. էջ 939-940, պարզ յիշատակութիւն մը կայ միայն) գրուած է «յեպիսկոպոսութեան մեծի հոյակապ մայրաքաղաքի Սեբաստուոյ տէր Գրիգորի»: Անանիայի յաջորդը եղած է, իբրեւ առաջնորդ, Գրիգոր եպիսկոպոս մը, որուն պաշտօնավարութիւնը թերեւս սկսած է 1228ին, սակայն յայտնի չէ թէ երբ վերջացած է: Գրիգոր «Հայրապետ» մը (Յիշատակարանի մեծագրութեան, Ա. էջ 752-753) յիշուած է 1211ին Փոքրիկայի (կամ Փրորուիայի) վանքին մէջ: Հ. Հ. Ոսկեան (Սեբաստիայի վանքի մէջ, Ա. էջ 42-43), հիմնուելով այս յիշատակարանին վրայ, 1207ին Անանիայի յաջորդ նշանակած է այս Գրիգորը: Նոր փաստերու լոյսին տակ, այս յաջորդութիւնը ընդունելի չէ: Սակայն կարելի չէ ըսել թէ երկու Գրիգորները, փոխադարձաբար յիշուած 1211ին եւ 1232ին, նոյն անձն են թէ ոչ:

ԹՈՎՄԱ ԱՐԹՐՈՒՆԻ

ԲՆԱԳՐԱԿԱՆ ՍՐԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մ. Աթոռոյս Թ. 1 ձառնարկին Գ. Հա-տորին մէջ (էջ 267ա-270բ) կը գտնուի «Վո-կայութիւն Սրբոյն Գէորգա Ականցոյ եւ Որբոյն Ոսորոյ, որ ի Գարեգեան տոհմէն, որք նահատակեցան յաշխարհիս Հայոց, ի ձեռաց անօրէն իշխանին Իսմայելացոց, որ-բում Բուխայն կոչէին»։

Այս վկայարանութիւնը իր կարգ մը մասե-րուն մէջ Համընթաց Թովմա Արծրունիի Պատմութեան (Տպ. Պատերազմ, էջ 140-142, եւ 168-172), իսկ երեք տեղ ալ ունի բաւական ընդարձակ Հատուածներ իրեն յա-տուկ։

Մեր կողմէ կատարուած բաղդատութիւն մը ցոյց տուաւ թէ ներկայ վկայարանու-թեան միջոցաւ կարելի է ուղղել կարգ մը սխալներ Թովմայի Պատմութեան մէջ։ Կա-րելոր նկատուած այդ տարբերութիւնները եւ յաւելուածական Հատուածները կը ներ-կայացնենք ստորեւ յօդուած մեր բանասի-րաց։

1

Թ. էջ 140.— «զկանայս եւ զմանկունս իւրեանց տեսին»։

Լուսանցքի Ժառութիւն. «թերեւս՝ տաճէին»։

Ճ. էջ 267բ.— «տէին»

2

Թ. էջ 140.— «եւ առ չժուտեալ այնպիսի փտանդաւոր նեղութեան»։

Ճ. էջ 267բ.— «եւ չժուտալ այնպիսի փտանդաւոր տեսութեան»։

3

Թ. 140.— «մերկացեալ զգութեան յարձա-կեցան ի վերայ երկմարացն»։

Ճ. 267բ.— «մերկացուցեալ զտեսերս յարձակեցան ի վերայ զերկմարացն»։

4

Թ. 140.— «Հանդերձ ընտանիք իւրեանց զերծին ի նոցանէ եւ անցուցին ընդ պա-հակ ձորոյն յամրական կողմանս լերին»։

Ճ. 267բ.— «Հանդերձ ընտանեալն զեր-ծուցին որդէս զոյխարս ի գալլոց եւ անցու-ցին յամրակողմանս լերին»։

5

Թ. 140.— «Զոր առեալ զարան ստիպեաց ի բաց կալ»։

Ճ. 267բ.— «զոր ածեալ զառաջեալ զար-սրն ստիպէին ի բաց կալ»։

6

Թ. 140, վերջին տող.— «Գաբաէլեան»։

Ճ. 268ա.— «Գարեգեան»։

7

Թ. 141.— «ինքն տաճիկ»։

Ճ. 268ա.— «եւ ինքն տաճիկ Հաւատով»։

8

Թ. 141.— «եւ զլմբունեալն ստիպէին, զի որք ի բաց կացցեն ի Վրիտառէ՝ եւ մի մեռ-ցին»։

Ճ. 268ա.— «եւ զլմբունեալն ստիպէին ի բաց կալ ի քրիստոսական Հաւատոցն եւ մի մեռանել»։

9

Թ. 141.— «զճգնութիւն մահու»։

Ճ. 268ա.— «զճգնութիւնն մարտիրոսա-կան մահուամբ»։

10

Թ. 141.— «Իսկ Վահրամ տեսանէր զնա մերձ առ սպանդանոցն, այն ինչ տուր ի վե-րայ բերեալ զահհին՝ ձայնէ բարձր եւ առէ»։

Ճ. 268ա.— «Իսկ սպաթուռն այն ուրա-ցող, երեցս թշուառական եւ ողորմելին, տեսանէր զնա մերձ առ սպանդանոցն, այն

ինչ սուր ի վերայ նորա բարձեալ դահի-
ճրն, ձայն երարձ առ դահիճն եւ ասէ՛ս :

11

Թ. 141. — «Մուրեցուցանել զիս ի հաւա-
տէն Քրիստոսի» :

Ճ. 268բ. — «Մուրեցուցանել զիս ի հաւ-
տէն Քրիստոսի» :

12

Թ. 141. — «առաջի չօր իմոյ որ յերկինս
է. արդ ի բաց զնա, աբ դու, ես մեռանիմ
վասն Քրիստոսի: Եւ վազէր ընդ բանակն,
կանչէր, հնչէր, շարժէր զձեռնն եւ ասէր» :

Ճ. 268բ. — «առաջի չօր իմոյ որ յերկինս
է: Եւ իբրեւ կարի ստիպեաց զնա ապաթուռն
այն ուրացող, կրճաէր զատամուռն ընդդէմ
նորա եւ ասէր. Ընդէ՛ր մոյխ չուն եւ հաշեւ
յանդուզն եւ անամօթ լիբր երեսաւք, զի ես
քրիստոնեայ եմ՝ հաւատացեալ ի Ս. Երրոր-
դութիւնն: Եւ ես վերարեբիմ զոր ասաց Ե-
րեմիա մարգարէն. Որ հանէ զպատուականն
յանարգէն բերան իմ եղիցի: Եւ դու բերան
ես սատանայի, զի նա քեւ բարբառի, զի դու
նորա ցանգայի անաւթ զտար եւ զիշխանն
մատնեալ ետուր ի ձեռս Թշնամեացն: Արդ
կամիս զիս մրիպեցուցանել ի հաւտէն Քրիս-
տոսի. ի բաց զնա դու ամբարշտեալդ յԱ-
տուծոյ: Ես պատրաստ եմ ի մեռանիլ վասն
անուան Տեառն: Եւ վազեալ ի բանակն աղա-
ղակէր ի ձայն բարձր եւ չարժէր զձեռն եւ
ասէր» :

13

Թ. 142. — «ձերժեւոյ մերժէ» :

Լս., «մերժեացէ» :

Ճ. 268բ. — «մերժեաց» :

14

Թ. 142. — «եւ ամենեքեան որ պահի-
ցեն...» :

Ճ. 268բ. — «եւ զամենեանն որ պա-
հեն...» :

15

Թ. 142. — «տուն աղօթից կոչեսցին» :

Ճ. 269ա. — «տուն աղօթից կոչեսցին» :

16

Թ. 142. — «որ օրհնեսցի վերայ երկրի՝
գրեցաւ յիշատակարանս սրբոյն» :

Ճ. 269ա. — «որ օրհնեսցի ի վերայ երկ-
րի: Եւ ամենայն, որ լուսից զոր ինչ արար
Վահրամ ապաթուռն, քարինս կոտեալ նը-
զովս զհետ արկցէ, եւ երիցս Թշուռական
զնա կարգացէ: Նոյնպէս եւ Հասանա, որ
Ալեա որդին ճանաչէր, որ էր ընդ մատնիշս
իշխանին, եւ ըստ արժանի վաստակոց իւրոց
եկին Հասին նմա բարկութիւնք յԱտուծոյ,
եւ անգաւ յախտ անհնարին, եւ ուռուցեալ
հերձաւ ընդ մէջ, եւ հեղաւ ամենայն փոր
նորա հանդոյն Յուդայի մատնիշի. զի ար-
ժանի էր նա յայնց հատուցմանց, զի ըստ
ձախողակի հատուցման վաստակոցն յետս
րնդէմ զհատուցումն առնուցուն: Զոր ինչ
զործեաց Բուխաւ ի Դմիւն քաղաքի, եւ յի-
շատակ վկայիցն որ ի նմանէ կատարեցան
եւ պսակեցան ի Քրիստոսէ: Անաւրէն դաւ-
րաւարն Բուխայ իբրեւ արար եւ կատարեաց
զամենայն կամս չարութեան ի վերայ աշ-
խարհիս Վասպուրականի: Եւ զնաց եմուտ
նա ի Դմիւն քաղաք (Հմմտ. Թ. Արժրունի,
էջ 168) :

17

Թ. 169. — «ի հաւատէն Քրիստոսի» :

Ճ. 269բ. — «ի հաւտէն Քրիստոսի» :

18

Թ. 170. — «առանց բուժելի կատաղու-
թեանն» :

Ճ. 269բ. — «առ անբուժելի կատաղու-
թեանն» :

19

Թ. 172. — «որք եւ արք Թուով է: Եւ կա-
տարեցան սուրբ վկայքն ՅԲ [== 853] Թուա-
կանին» :

Ճ. 270բ. — «որք էին գլխաւորքն ի նո-
ցանէ Թուով եւթն: Եւ այլք ընդ նոսա նա-
հատակալիցք աւելի քան զհարիւր եւ յիսուն
այր որոց անուանք նոցա գրեալ են ի դպրու-
թիւն կենաց: Զոր երանելի կաթողիկոսն
Հայոց Յոհաննս սահմանեաց առանել զաւր
յիշատակի նոցա տարեւորական պատուով
ի քսան եւ ի հինգն մեհեկի ամսոյ, ի փառս
ամենակալին Աստուծոյ չօր եւ Որդո եւ
Հոգոյն Սրբո, այժմ եւ...» :

ՀԱՄԱՌՈՏ ՑՈՒՑԱԿ ՓԵՐԻԱ ԳԱԽԱՌԻ ԳՐԶԱԳՐԵՐԻ

19. Աւետարան— Թերթ՝ 296, մեծութիւն՝ $14.5 \times 10 \times 6.5$ սմ., միւր՝ 10 թուրթ, մնացեալը նուրբ մազաղաթ, գրիչ՝ Ստեփանոս երէց, ժամանակ՝ 1667 թ., վայր՝ Նոր-Ջուղա:

Գտականութիւն է Նամակերտ գիւղի Ս. Թադէոս եկեղեցուն: Կոչւում է Ջրէհոր Աւետարան:

20. Աւետարան— Թերթ՝ 217, մեծութիւն՝ $20 \times 15 \times 4$ սմ., միւր՝ թուրթ, գրիչ՝ Ղուկաս եպիսկոպոս, ժամանակ՝ 1594 թ., վայր՝ անյայտ:

Գտականութիւն է Շահրուշադ գիւղի Ս. Սարգիս եկեղեցուն: Կոչւում է Ս. Մկրտիչ Աւետարան:

21. Աւետարան— Թերթ՝ 333, մեծութիւն՝ $18 \times 12 \times 5$ սմ., միւր՝ թուրթ, գրիչ՝ Բարսեղ քահանայ, ժամանակ՝ 1498 թ., վայր՝ Բաշկերտի զաւառի Ապոխակ գիւղ:

Գտականութիւն է Շուրիշկան գիւղի Ս. Բարսեղ եկեղեցուն: Կոչւում է Ս. Բարսեղ Կեսարացի(?) Աւետարան:

22. Աւետարան— Թերթ՝?, մեծութիւն՝?, միւր՝ թուրթ, գրիչ՝ անյայտ, ժամանակ՝ 1587 թ., վայր՝ անյայտ: Գտականութիւն է Շուրիշկան գիւղի եկեղեցուն: Կոչւում է Թուխ Մանուկ Աւետարան(*):

23. Աւետարան— Թերթ՝ 277, մեծութիւն՝ $24 \times 15 \times 6.5$ սմ., միւր՝ թուրթ, գրիչ՝ Մխիթար, ժամանակ՝ անյայտ, վայր՝ անյայտ:

Գտականութիւն է Զիգան գիւղի Ս. Աստու-

ծածին եկեղեցուն: Կոչւում է Ս. Զաքարիա Աւետարան:

24. Աւետարան— Թերթ՝ 271, մեծութիւն՝ $18 \times 14 \times 6$ սմ., միւր՝ թուրթ, գրիչ՝ Սարգիս քահանայ, ժամանակ՝ 1592 թ., վայր՝ Բաղէշ:

Գտականութիւն է Սանգիբարան գիւղի Ս. Յովհաննէս եկեղեցուն: Կոչւում է Մադիկ Աւետարան:

25. Աւետարան— Թերթ՝ 273, մեծութիւն՝ $18 \times 13 \times 4$ սմ., միւր՝ թուրթ, գրիչ՝ Անտոն երէց, ժամանակ՝ 1670, վայր՝ Շօշ (Սպանի) Գոշեր թաղ (Նոր-Ջուղա):

Գտականութիւն է Սանգիբարան գիւղի եկեղեցուն: Կոչւում է Ս. Մկրտիչ Աւետարան:

26. Աւետարան— Թերթ՝ 311, մեծութիւն՝ $29 \times 23 \times 7$ սմ., միւր՝ թուրթ, գրիչ՝ Պետրոս, ժամանակ՝ անյայտ (ամենահին յիշատակարանը կրում է Հայոց ՀՐ [1259] թիւը), վայր՝ անյայտ, գրութիւն՝ երկաթադիր:

Գտականութիւն է Սանգիբարան գիւղի եկեղեցուն: Կոչւում է Ս. Յովհաննէս Աւետարան:

27. Աւետարան— Թերթ՝?, մեծութիւն՝ $27 \times 20 \times 9$ սմ., միւր՝ թուրթ, գրիչ՝ Մկրտիչ քահանայ, ժամանակ՝ 1443 թ., վայր՝ Բաղէշ:

Գտականութիւն է Մեկերտ գիւղի Ս. Ստեփանոս եկեղեցուն: Կոչւում է Ս. Մկրտիչ Աւետարան:

28. Աւետարան— Թերթ՝ 296, մեծութիւն՝ $17.5 \times 13.5 \times 6.5$ սմ., միւր՝ թուրթ, գրիչ՝ Մկրտիչ քահանայ, ժամանակ՝ 1463 թ., վայր՝ Տփլիս:

Գտականութիւն է Աւարան գիւղի Ս. Գէորգ եկեղեցուն: Կոչւում է Ս. Մկրտիչ Աւետարան:

(*) Ցարինք տառը մեծ տեսիլ չէ՛ր այս Աւետարանը եւ բուսկանը վերցրել, բայց վերջին տառին հետեւում, երբ ուզեցինք ցուցակագրութիւնը կազմել այնու ուր լինելը չիմացանք:

29. Աւետարան— Թերթ՝ 256, մեծութիւն՝ 20×16×5 սմ., նիւթ՝ թուղթ, գրիչ՝ Դաւիթ քահանայ, ժամանակ՝ 1640 թ., վայր՝ Սպահան-Շոշ:

Պատկանում է Սւարան գիւղի եկեղեցուն: Կոչւում է Ս. Գէորգ Աւետարան:

30. Աւետարան— Թերթ՝ 317, մեծութիւն՝ 17×12.5×5 սմ., նիւթ՝ թուղթ, գրիչ՝ Աստուածատուր, ժամանակ՝ 1657 թ., վայր՝ անյայտ:

Պատկանում է Խունդ գիւղի Ս. Գէորգ եկեղեցուն: Կոչւում է Մարգիկ Աւետարան:

31. Մաշտոց— Թերթ՝ 110, մեծութիւն՝ 19×16×3 սմ., նիւթ՝ դեղնաւուն Հասո թուղթ, գրիչ՝ Սարգիս երէց, ժամանակ՝ անյայտ, վայր՝ անյայտ:

Պատկանում է Զիգան գիւղի Ս. Աստուածածին եկեղեցուն:

Այստեղ աւելացնենք, որ Աւետարաններ, շնորհիւ տուրք Համարուելուն, աւելի լաւ են պահպանուել միւս ձեռագրերից: Պիտի ուզէինք որ պահպանելու տեսակէտից բոլորն էլ որպէս աղգային Հարստութիւն սուրբ Համարուէին:

Բ. ❖

Անհատների պատկանող ձեռագրեր

Անցեալում գիւղի լաւագոյն գրագէտը Համարում էր քահանան, որը միաժամանակ եւ գիւղի մտաւորականն էր, որի մօտ գտնուում էին որոշ քանակով գրքեր: Գահանաներից շատերը ունէին իրենց գրադարանը, Հարիւրի Հասնոյ գրքերով, որոնց մի մասը լինում էին ձեռագրեր:

Այժմ էլ Փերիայում եղած գրչագրերը՝ նախկին քահանաների տներում ու նրանց ժառանգների մօտ եղած գրքերն են, որ ցրուել են այս ու այն կողմ:

Ձեռագիրը որպէս թանկարժէք իր, միշտ պտուտել է ձեռքից ձեռք եւ յաճախ էլ որպէս ժառանգութիւն՝ փոխանցուել սերնդից-սե-

րունդ: Ներկայ Փերիայում գտնուող անհատական ձեռագրերի մեծ մասամբ պատկանում են վերջին տեսակին, որոնք եւս զրուել են ժառանգների մէջ:

Ստորեւ նրանց Համառօտ նկարագրութիւնը:

1. Յայտնաւորք— Թերթ՝ 547, մեծութիւն՝ 36.5×24×7 սմ., նիւթ՝ թուղթ, գրիչ՝ Սիմոն եւ Յարութիւն, ժամանակ՝ 1718-րդ դար, վայր՝ անյայտ (Հասնարար Նոր-Ջուղա):

Պատկանում է Յակոբ Տէր Մկրտչեանին, Խոյզան գիւղ:

2. Քարոզգիրք— Թերթ՝ 283, մեծութիւն՝ 20.5×12×4.5 սմ., նիւթ՝ թուղթ, գրիչ՝ Յովհաննէս եւ Ստեփանոս, ժամանակ՝ անյայտ, վայր՝ անյայտ:

Պատկանում է Յակոբ Տէր Մկրտչեանին, Խոյզան գիւղ:

3. Աղբարք— Թերթ՝ 49, մեծութիւն՝ 15×11×1 սմ., նիւթ՝ թուղթ, գրիչ՝ Տէր Կիրակոս, ժամանակ՝ 1834 թ., վայր՝ Հաւանարար Նոր-Ջուղա:

Պատկանում է Արմենակ Տէր Յովհաննիսեանին, Խոյզան գիւղ:

4. Պարզատումար— Թերթ՝ 208, մեծութիւն՝ 14×9×3 սմ., նիւթ՝ թուղթ, գրիչ՝ անյայտ, ժամանակ՝ անյայտ (Տարիգրերի աղիւսակը սկսւում է 1634 թուով): Վայր՝ անյայտ:

Պատկանում է Արմենակ Տէր Յովհաննիսեանին, Խոյզան գիւղ:

5. Մաշտոց— Թերթ՝ 236, մեծութիւն՝ 17.5×12.5×5 սմ., նիւթ՝ թուղթ, գրիչ՝ Տէր Ռստակէս, ժամանակ՝ 1630 թ., վայր՝ Նոր-Ջուղա:

Պատկանում է Արմենակ Տէր Յովհաննիսեանին, Խոյզան գիւղ:

6. Բառարան— Թերթ՝ 71, մեծութիւն՝ 19×11.5×1.5 սմ., նիւթ՝ թուղթ, գրիչ՝ անյայտ, ժամանակ՝ անյայտ, վայր՝ անյայտ:

Պատկանում է Արմենակ Տէր Յովհաննիսեանին, խոյան գիւղ:

7. Քարոզգիրք— Թերք՝ 185, մեծութիւն՝ 19.5x14x3.5 սմ., միւք՝ թուղթ, գրիչ՝ Ստեփանոս երէց, ժամանակ՝ 1628 թ., վայր՝ Նոր-Ջուղա:

Պատկանում է Արմենակ Տէր Յովհաննիսեանին, խոյան գիւղ:

8. Տաղարան—(*) Թերք՝ 159, մեծութիւն՝ 14.5x10x2.5 սմ., միւք՝ թուղթ, գրիչ՝ Ղարան սարկաւադ, ժամանակ՝ անյայտ, վայր՝ անյայտ:

Պատկանում է Արմենակ Տէր Յովհաննիսեանին, խոյան գիւղ:

9. Մաշտոց— Թերք՝ 131, մեծութիւն՝ 18x11.5x3 սմ., միւք՝ թուղթ, գրիչ՝ անյայտ, ժամանակ՝ 1741 թ., վայր՝ Հաւանարար Նոր-Ջուղա:

Պատկանում է խոյանի Արմենակ Գրադարանին:

10. Թաքիւ— Թերք՝ 351, մեծութիւն՝ 29.5x20.5x7 սմ., միւք՝ թուղթ, գրիչ՝ անյայտ, ժամանակ՝ անյայտ, վայր՝ անյայտ:

Պատկանում է Ծառուր Տէրտէրեանին, Հաղարջի գիւղ:

11. Յայտաւորք— Թերք՝ 612, մեծութիւն՝ 36x24x12.5 սմ., միւք՝ թուղթ, գրիչ՝ Գալի Յովհաննէս, ժամանակ՝ 1587 թ., վայր՝ Համիթ, զրոյ Հովանեաւ սրբոյն Սարգսի գորավարին:

Պատկանում է Զաքար Տէրտէրեանին, Հաղարջի գիւղ:

12. Մաշտոց— Թերք՝ 303, մեծութիւն՝ 18.5x14x7.5 սմ., միւք՝ թուղթ, գրիչ՝ անյայտ, ժամանակ՝ անյայտ, վայր՝ անյայտ:

(*) Ցաղարանը բաժանուել է մեծ բաւով բաւաստեղծութիւններ, որոնց մեծ մասը պատկանում են Յովհաննէս Թիւլարացուն, իսկ միւսները՝ Նաղաշին եւ այլոց:

Այս մասին կ'ամբարտաւանմ առանձին:

Պատկանում է Պողոս Դաւթաշեանին, Հաղարջի գիւղ:

13. Խրախմամ— Թերք՝ 370, մեծութիւն՝ 23.5x18x6.5 սմ., միւք՝ թուղթ, գրիչ՝ Գրիգոր երէց, ժամանակ՝ 1664 թ., վայր՝ Հաւանարար Նոր-Ջուղա:

Պատկանում է Մելիք Վ. Տէրտէրեանին, Հաղարջի գիւղ:

14. Տօնացոյց— Թերք՝ 159, մեծութիւն՝ 14.5x10x3 սմ., միւք՝ թուղթ, գրիչ՝ Դասպար սարկաւադ Տաթեւացի, ժամանակ՝ 1624 թ., վայր՝ անյայտ, Հաւանարար Նոր-Ջուղա:

Պատկանում է Կարապետ Խէչումեանին, Հաղան գիւղ:

15. Քարոզգիրք— Թերք՝ 203, մեծութիւն՝ 21x15x4.5 սմ., միւք՝ թուղթ, գրիչ՝ անյայտ, ժամանակ՝ անյայտ, վայր՝ անյայտ:

Պատկանում է Մաղաք Խէչումեանին, Հաղան գիւղ:

16. Աւտարան— Թերք՝ 298, մեծութիւն՝ 21x15.5x4.5 սմ., միւք՝ թուղթ, գրիչ՝ անյայտ, ժամանակ՝ անյայտ, վայր՝ անյայտ:

Պատկանում է Վահան Աղազարեանին, Սանդիկարան գիւղ:

17. Յայտաւորք— Թերք՝ 664, մեծութիւն՝ 32x24x12 սմ., միւք՝ թուղթ, գրիչ՝ Վարդանէս երէց, ժամանակ՝ անյայտ, վայր՝ անյայտ:

Պատկանում է Գրիգոր Աղազարեանին, Սանդիկարան գիւղ:

18. Քարոզգիրք— Թերք՝ 244, մեծութիւն՝ 14x10x4.5 սմ., միւք՝ թուղթ, գրիչ՝ Տէր Պետրոս, ժամանակ՝ 1635 թ., վայր՝ Հաւան:

Պատկանում է Գրիգոր Աղազարեանին, Սանդիկարան գիւղ:

19. Մաշտոց— Թերք՝ 179, մեծութիւն՝ 16x11x4.5 սմ., միւք՝ թուղթ, գրիչ՝ Տէր Յովհաննէս Տէր Ստեփանոսեան, ժամանակ՝ 1796 թ., վայր՝ Նոր-Ջուղա:

Պատկանում է Գրիգոր Աղապարեանին,
Սանգիբարան գիւղ:

20. Քարոզգիրք— Թերթ՝ 209, մեծաւ-
քիւն՝ $20 \times 14 \times 4$ սմ., նիւթ՝ թուղթ, գրիչ՝
Ստեփանոս վարդապետ Համազանեցի, ժա-
մանակ՝ 1654 թ., վայր՝ Հաւանաբար Նոր-
Ջուղա:

Պատկանում է Գրիգոր Աղապարեանին,
Սանգիբարան գիւղ:

21. Յայտնաւորք— Թերթ՝ 79, մեծաւ-
քիւն՝ $32 \times 23 \times 3$ սմ., նիւթ՝ թուղթ, գրիչ՝
Յովսէփ, ժամանակ՝ անյայտ, վայր՝ ան-
յայտ:

Պատկանում է Տէն. Թամար Ամիրեանին,
Խոյզան գիւղ:

22. Մաշտոց— Թերթ՝ 132, մեծաւքիւն՝
 $17.5 \times 13.5 \times 3$ սմ., նիւթ՝ թուղթ, գրիչ՝
անյայտ, ժամանակ՝ անյայտ, վայր՝ ան-
յայտ:

Պատկանում է Նիկողայոս Բաղումեա-
նին, Սանգիբարան գիւղ:

23. Ժամագիրք— Թերթ՝ 147, մեծաւ-
քիւն՝ $17 \times 11 \times 3$ սմ., նիւթ՝ թուղթ, գրիչ՝
Տէր Յովհաննէս, ժամանակ՝ 1795 թ.,
վայր՝ Հաւանաբար Նոր-Ջուղա:

16 Յուլիս 1965

Պատկանում է Գարեգին Մակարեանին,
Խոյզան գիւղ:

24. Աւետարան— Թերթ՝ 257, մեծաւ-
քիւն՝ $17 \times 12.5 \times 3$ սմ., նիւթ՝ թուղթ, գը-
րիչ՝ Տէր Թադէոս, ժամանակ՝ 1913 թ.,
վայր՝ Նոր-Ջուղա:

Պատկանում է Շերամ Տէրտէրեանին,
Բոլորան գիւղ:

25. Մաշտոց— Թերթ՝ 147, մեծաւքիւն՝
 $20 \times 12.5 \times 2.5$ սմ., նիւթ՝ թուղթ, գրիչ՝
Տէր Յովհաննէս, ժամանակ՝ 1829 թ.,
վայր՝ Բոլորան գիւղ:

Պատկանում է Գալուստ Տէրտէրեանին,
Բոլորան գիւղ:

Վերոյիշեալ անձնական ձեռագիրներից
թիւ 9, 22 եւ 23-ը անցեալ տարի, տողերս
գրողի միջոցով նուիրուեցին Ս. Ամենա-
փրկչեան Վանքի Թանգարան-Մատենադա-
րանին, իսկ թիւ 17, 18, 19, 20 եւ 25-ը
այժմ գտնւում են Նոր-Ջուղայում, իրենց
տէրերի այնտեղ փոխադրուելու պատճա-
ռով:

Բացի Ամենափրկչեան Վանքի շուրջ 700
ձեռագիրներից, Ջուղայում կան անհատների
պատկանող այլ ձեռագրեր եւս, որոնց մա-
սին մի այլ առիթով:

Լ. Գ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ,

ՀԱՅ ԵՐԱԺԻՇՏ ՎԱՐԴԱՊԵՏՆԵՐ

Ե. - ԺԵ. ԴԱՐ

Հայ ժողովուրդն էլ, ինչպէս միւս արեւելահայ ժողովուրդները, ունի իր իւրայատուկ երաժշտութիւնը. որի հիմքում կայ իւրայատուկ ձայնաշարերի մի խումբ, որով մեր երաժշտութիւնը (աշխարհիկ թէ հոգեւոր) տարբերում է միւս ժողովուրդների երաժշտութիւնից։ Դժբախտաբար ասակաւին լիովին չի ստուգնաւորուած մեր ժաշկարհիկ եւ հոգեւոր երաժշտութեան լադային կառուցուածքը։ Կոմիտաս Վարդապետ փորձել է վերականգնել դրանք, ասկայն նրան սպառիչ կերպով չի յաջողուել անել այդ, որովհետեւ մեր Միջնադարեան խաղերի խորհրդաւոր իմաստը տակաւին չի լուսարարուել։ Մի գուցէ մեն Վարդապետին յաջողէր յայտնաբերել խաղերի թաքուն իմաստը եւ հրապարակել, դարձնելով այն մեր ժողովրդի անփակաւորութիւնը, եթէ նրան չվիճակուէր իր կեանքի վերջում եղբրական մի վախճան։ Սակայն հակառակ դրան, Կոմիտաս Վարդապետ անգնահատելի ծառայութիւն է մատուցել մեր ազգային երաժշտութեան բնագաւառում՝ լուսարարելով մեր ազգային երաժշտութիւնը։

Պէտք է ասել որ մեր հոգեւոր երաժշտութիւնը աւելի պահպանողական է եղել. այսօր մեզ հասել են ութ քառերը (կամ ձայնաշարերը, որովհետեւ իւրաքանչիւր քայն ունի իր դարձուածքը, որ տարբերում է բուն քայնից), որոնց հիման վրայ գաղափար ենք կազմում նաեւ մեր ժողովրդական երաժշտութեան ձայնաշարերի մասին, որովհետեւ, ինչպէս Կոմիտաս Վարդապետն է ասում, մեր հոգեւոր եւ աշխարհիկ երաժշտութիւնը ջուր-եղբայր են. այդ երկուսն է մասնաւոր լադային սխառնում։

Որպէս եզրակացութիւն պէտք է ասել որ հայկական եկեղեցական երաժշտութիւնը, սկսելով Ե. Դարից եւ խաղային նոտագրութիւնը՝ Ը. Դարից, իրենց զարգացման ուղին են ապրել մեր երաժշտական ներքին օրինաչափութիւնների հիման վրայ։ Ուստի բնաւ պէտք չէ մեր խաղերի բանալին փնտռել օտարների խաղային սխառնում, այլ պէտք է հետապնդել՝ ելնելով մեր ազգային երաժշտութեան ներքին օրինաչափութիւններից։

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

Ս. ՍԱՀԱԿ ՊԱՐԹԵՒԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

Ս. Սահակ Պարթեւ Կաթողիկոս եւ Ս. Մեսրոպ մեր զրականութեան ստեղծման երկու մեծագոյն դէմքերն են։

Ե. Դարում մենք ապրում էինք մեր Ոսկեդարը՝ շնորհիւ մեր շերիցս երանելի սուրբ Հայրերի եւ վարդապետների։ Այդ շրջանում Հոգեւորականութիւնը ամենէն ազդեցիկ դասակարգն էր համարւում։ Նորանց ձեռքում էին գիրքը, զրականութիւնը, արուեստը եւ նոյնիսկ պետական բարձր պաշտօնները։ Մինչեւ անգամ թագաւոր

գժուարանում էր մերժել կաթողիկոսի առաջարկները։ Հոգեւորականները այդ շրջանում եւ կրօնական գործիչներ էին, եւ զրականադէտներ, եւ արուեստագէտներ, եւ երաժիշտներ, եւ երգասացներ։ Մի խօսքով, նրանք ծախօթ էին իրենց ժամանակի արուեստի բոլոր բնագաւառներին եւ բազմակողմանի զարգացում ունեցող անձնաւորութիւններ էին։ Այդ շրջանի ամենէն փայլուն դէմքն է Ս. Սահակ Հայրապետ։

Ս. Սահակ Մեծն Ներսէսի որդին էր։

Դնուել է կեսաբխարյում 348 թուի Սեպտեմբեր 29-ին(*): Իր կրթութիւնը ստացել է նախ կեսաբխարյում, ապա կատարելագործուել՝ Բիւզանդիայում: Շատ լաւ տիրապետում է հելլեն լեզուի զարդութեան եւ փիլիսոփայութեան: Ղազար Փարպեցին ասում է. «Յոյժ առյցեալ անցուցանէր վարժիւք զրազում դիտնովքն Յունաց եղեալ կատարելապէս հմուտ երգողական տառիցն եւ հոեոտրական յորդասաց յայտնաբերութեան. եւս առաւել տեղեկացեալ փիլիսոփայական տրուեստիցն ցուցանիւր»:

Ս. Սահակ ամուսնանում է օտո 32 տարեկան հասակում: Նրա ամուսնու անունը յայտնի չէ, ոչ էլ ազգատունը: Նրանք, ովքեր Շուշան են կոչում, պարզ մի ենթադրութիւն են անում: Ս. Սահակ ունենում է մի աղջիկ զաւակ, անունը դնում է Սահականուշ, որը յետոյ մայրն է դառնում Վարդան Մամիկոնեանի: Նա արու զաւակ չի ունեցել. ույլ կապակցութեամբ նա մտաւ տանջուել. հետընտիրք անմխիթարք նեղէին դիս, անդադար զմտաւ անծելով եւ ազաւելով զրարձրեալն շնորհիւ ինձ արու որդին:

Վաղ հասակից, հաւանաբար կնոջ մահից յետոյ, նուիրւում է հոգեւոր կեանքին, դառնում վանական: Բազմաթիւ աշակերտներ հաւաքելով, բաշակերտ վաթսուս րատ նմանութեան Սպորէկիցն(**), սովորեցնում է նրանց դիտութիւն, յրջելով հայրենի մեծ քաղաքներում եւ շէնքերում:

Կաթողիկոս է ընտրւում վանական աստիճանից, որպէս ժամանակի ամենազարգացած, լուսամիտ ու հայրենասէր մարդկանցից մէկը, մանաւանդ լինելով Լուսաւորի տան վերջին չառաւիղը: Հայրապետական ամբողջ վրդա է մնում օտո փոսես երկար պարբերներ: Կրում է շատ փիլոսոփաական, աշխուսական, աշխուսական ասպարէս, աշխուսական ասպարէս: Սորենացին նրա մասին գրում է. «Մահականացու ծնեալ անմահ գիրքն յիշատակ եթող»: Ս. Սահակ մեր գրականութեան հիմնադիրն է, ինչպէս նաեւ առաջին շարականագիրը եւ երա-

ժիշտը մեր եկեղեցական երաժշտութեան մէջ:

Գրերի դիտույց յետոյ նրա ուսերին էր ծանրանում Աստուածաշնչի թարգմանութեան մեծ գործը: Նստած Վաղարշապատում, մի խումբ յունագէտ եւ ասորագէտ աշակերտների հետ, որոնք սովորել էին Եղեմիայում եւ Բիւզանդիայում, վերաթարգմանութեամբ սրբագրում էին եւ ամբողջացնում Աստուածաշնչի թարգմանութիւնը: Գրերի դիտույց անմիջապէս յետոյ, փորձի համար, Մեծրոպ Մայրոցը, Եղեմի Կողբացին, Յովսէփ Կաղանցին եւ ուրիշներ Աստուածաշնչի ասորերէն թարգմանութիւնից կատարելէ քանի զբաղի թարգմանութիւններ, որոնց թում է Եղեմի Կողբացի թարգմանչաց օրով գոյութիւն ունէր Հին Կտակարանի Լեւիւ թարգմանութիւն՝ ասորական, որ կոչւում էր «Բեղիւն», իսկ երկրորդը յունական, որը կոչւում էր «Եօթանագետից թարգմանութիւն» (որովհետեւ րատ աւանդութեան 70 յունագէտ եւ երբայապէս Հրեայ ուսարիներ Հին Կտակարանի երաւայցեհրէնից թարգմանում են յունարէնի Ն. Ք. Գ. Դարում):

Արդ, երբ 432 թուին, Եփեսոսի ժողովից մի տարի յետոյ, թարգմանիչ վարդապետները Կ. Պոլսից Վաղարշապատ են բերում Աստուածաշնչի մի ընտիր յունարէն թարգմանութիւն որպէս նուէր Հայոց կաթողիկոսին՝ յունաց կոյրեր եւ տաւրարքի կողմից: Ս. Սահակ այս ընտիր օրինակի վրայ ից սրբագրում է Հին թարգմանութիւնը եւ թարգմանում նախապէս չթարգմանուած գրքերը:

Աստուածաշնչի թարգմանութիւնը վերջանում է 436 թուին: Թարգմանութիւնը լինում է Հոյակապ. բազմաթիւ դիտականներ զրադուցին են Աստուածաշնչի տարբեր լեզուներով թարգմանութիւնների ուսումնասիրութեամբ եւ հայերէն թարգմանութիւնը համարում են ամենաընտիր, թաղուհի թարգմանութեանց: Աստուածաշնչի թարգմանութեան հնութեան կարգի մէջ, հայկականից գրաւում է հոթերորդ տեղը:

Ըստ Կորինի վկայութեան, Ս. Սահակ թարգմանում է եկեղեցական մի «Դուստաւորութիւն» (չատ գրքեր): Բացի թարգմանական աշխատանքից, Ս. Սահակը գրել է

(*) Օրմանման, Վեգապատում:

(**) Մայնիմիս Ժողովի կրօնագիր:

Ջարարիչն երկնի եւ երկրի
Այսօր տեսաք ի խաչի:
Տեսալ զՏէրն ի խաչին՝
Խաւարեցաւ արեգակն,
Եւ վարագոյր Տաճարին
Յեկոյր վերուստ մինչ ի վայր:

Մինչեւ այսօր էլ այս խորհրդաւոր արա-
րողութիւնը պահուած է մեր եկեղեցում,
եւ կատարուած է Աւագ Ուրբաթ օր, գիշեր-
ւայ ժամը 12-ին:

Հոյակապ պատկեր է Տէրը խաչի վրայ,
զսքանչիւր եւ ահաւոր: Հեղինակի հոգեկան

Ընդ որում եւ համբարեցից
Ասէ գնա կալարիւք
Ով համարոյր անգութեամբ
Նշան եւ առիթ մտնու

== 4 ստֆ, 8 վանկ
== 4 ստֆ, 7 վանկ
== 3 ստֆ, 6 վանկ
== 4 ստֆ, 7 վանկ

կամ՝

Ով սքանչիւր
Եւ տեսիլ տեսար
Ջարարիչն երկնի եւ երկրի
Այսօր տեսաք ի խաչին

== 1+4 ստֆ, 5 վանկ
== 3 ստֆ, 6 վանկ
== 4 ստֆ, 8 վանկ
== 4+3 ստֆ, 7 վանկ

Տեսնում ենք որ այս փոքրիկ հաստուած-
ների մէջ անգամ զանազան չափերի ենք
հանդիպում:

Պէտք է ասել որ մեր տաղաչափութեան
մեւը նման է Սանսկրիտերէնի տաղաչափու-
թեան, որը, կարծւում է, ծնունդ է տուել
լազմաթիւ լեզուներին:

Հայկական տաղաչափութիւնը 16 ոտք
կամ վանկ ունի եւ բաժանուած է չորս ան-
դամների եւ իւրաքանչիւր անդամ բաղկա-
նում է չորս ոտքից: Ի տարբերութիւն միւս

լեզուների եւ հենց Սանսկրիտերէնի, հայ-
կական տաղաչափութեան մէջ առաջին եւ
երկրորդ անդամների վերջին վանկերի վրայ
չեչտ է դրւում, եւ ապա յանգւաւորում եւ ե-
րաժշտութիւն է տալիս ոտանաւորին: Սա-
կայն, հետագայում, բանաստեղծութիւնը
աւելի երաժշտական դարձնելու նպատակով,
չորս-չորս համաչափութիւնը փոխել են եւ
գործածել են նաեւ երկու-չորս, չորս-երեք,
որը ամենից աւելի երաժշտական է: Օրինակ՝

Ուրախացիր սրբուհի
Գարբիէլի անտոօք

== 4+3 ստֆ, 7 վանկ
== 4+3 ստֆ, 7 վանկ

կամ՝

Որ քաղաքացի գգալուստ
Արքայի Տեսնոմ ի յերկնից

== 4+3 ստֆ, 7 վանկ
== 4+3 ստֆ, 7 վանկ

Կոմիտաս կաթողիկոսն էլ իր «Անձինք
Նուիրեալ»-ի մէջ գործածում է զանազան
չափեր, ըստ որում չորս վանկից մինչեւ մէկ
վանկ ունեցող անգամ կայ, եւ 14 վանկից

մինչեւ 8 վանկ. սակայն այս փոփոխութիւն-
ները միայն երաժշտականութեան համար են
գործածուած:

Ս. ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՏՈՑ

Հանճարեղ զաւակը Հայ ժողովրդի, ըստեղծիլը մեր գրերի, Մնուել է Տարօնի Հանգիստ գիւղում, գիւղացու ընտանիքում:

Սուրբ Մեսրոպի վարքը գրել է իր աշակերտ Կորիւնը, որը աւելի կանգ է առել ոչ Հայ գրերի ստեղծող անմահ Օշականցու վրայ, որքան նրա մեծ ու յաւերժական դործի վրայ: Նա ստացել է պարսկական, ասորական եւ հելլենական կրթութիւն:

Գործունէութեան առաջին շրջանում ծառայում էր Հայոց արքունիքում՝ Արշակունի թագաւորի դիւանատան մէջ, որպէս քարտուղար: Ըստ պատմիչի վկայութեան, նա հմուտ էր թէ՛ աշխարհական եւ թէ՛ դիւանորական գործերին:

Աւելի հասուն տարիքում թողնում է դիւանորական ասպարէզը, հազնում է վանական կեդոնք եւ գաւնում վանական քարոզիչ: Մեսրոպ Մաշտոցի Աւետարանական քարոզութեան առաջին վայրն է Հանդիսանում Գողթան գաւառը, ուր Շարիթ անունով մի իշխանի օժանդակութեամբ, եւ Տիրայր Խորենացու եւ Մուշէ վարդապետի օգնութեամբ բացում է դպրոց: Այդ օրերին վանական քարոզիչների վրայ ծանրանում էր երկու պարտականութիւն. ախ ե՛՛ օտար լեզուից թարգմանել Աստուածաշունչը եւ վերծանել ժողովրդին: Մեսրոպ Մաշտոցը վերծանող էր: Այս Հանգամանքը ստիպում է նրան որ յշանայ Հայերէն գրերի ստեղծման փրկարար միտքը: Մաշտոցը երկար թափառումներից եւ որոնումներից յետոյ ի խնդիր Հայ գրերի, ընչ ի քուն երազ եւ ոչ յարթութեան՝ անսխի վիճակում, այսինքն ստեղծագործական երկունքի պահին իր սեփական Հանճարով եւ Աստուածային օգնու-

թեամբ ստեղծեց մեր մեծաբան լեզուի այբուբենը:

Գրերի գիւտից յետոյ Մեսրոպի առաջ բացւում է գործունէութեան լայն ասպարէզ. ամէն կողմ բացւում են դպրոցներ, յատկապէս ուշադրութիւն է դարձւում Գողթան գաւառի լուսաւորութեան վրայ, որտեղ ապրում էր «գաղահամիտ վայրենադոյն եւ ճիւղաբարոյ» մի ժողովուրդ: Մաշտոցը ապա անցնում է Վրաց եւ Աղուանից երկրները, ինչպէս նաեւ Յունաստան, որտեղ եւս ծաւալուեց առաքելական գրական-մշակութային գործունէութիւն:

Յունաստանում ապրող Հայութիւնը կենտրոնացի յոյն մետրապոլիտների տնուր ջանքերով կանգնել էր վտանգի առաջ: Յունահայութիւնը դուրս էր մնում Սահակ-Մեսրոպեան չնչի եւ Հայ դրականութեան փրկարար աղօղակներից: Երկու մեծ լուսաւորիչները մտահոգւում են այդ մասին: Մեսրոպ Մաշտոցը Ս. Սահակից յանձնարարական թղթեր վերցրած գնաց Կ. Պոլիս, Վարդան Մամիկոնեանի հետ: Հայոց պատուիրակութիւնը մեծ պատուով ընդունեց կայսեր եւ պատրիարքի կողմից: Պատրիարքը Մեսրոպին շնորհեց «Ակումիտ» (գիտուն) տիտղոսը, իսկ կայսրը Վարդանին շնորհեց «Ստրագելատ» (սպարապետ) տիտղոսը:

Ս. Մեսրոպ իրաւունք ձեռք բերեց դպրոցներ բանալու Յունաստանում եւ մնաց այնտեղ: Այսպիսով, նորաստեղծ Հայ գիրն ու գրականութիւնը՝ Հայութեան երկուսի բաժանուած մեծ Հաստուածների միջեւ դարձաւ ազգային միութեան հզօր պատար:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՀԱՅ ԵՐՈՒՍԱԴՆԵՍԸ ԳԱՐԵՐՈՒ ՄԷՋԵՆ

Հին օրերու արդարադատութեան եւ աւանդապահ ոգիին մէկ խօսուած պատկերն է այս հրովարտակը, եւ եթէ պահուած ըլլար այդ դեղեցիկ դիմը, Միլին եւ Մերձաւոր Արեւելքներուն պիտի խնայուած ըլլային այն տխուր էջերը, որոնք գրուեցան հայու արիւնքով եւ Սուլթան Մահմուտի վիթաժ յաջորդներուն ձեռքով: Հին օրերու դժբախտութիւնն այն էր որ արդարութիւնը շատ անգամ կը դառնար գէնք՝ առանց դաշնի դահլիճներու ձեռքը: Եւ այս պարագային սուլթանական հրամաններու գործադրութիւնը՝ նոր միջոցներ կը հայթաթէր կաշառակեր թուրք պաշտօնեաներուն: Երկու հարիւր միլիոն յունադաւաններու զանազան կը փորձէ ոսկիի դէզերու տակ լուցնել արդարութեան ձայնը, դուռ բանալով մեծածախս Պոլիս-Երուսաղէմ երթեւեկներու եւ անվերջանալի նուիրարախոսներու, մինչեւ որ Երուսաղէմ կը հասնի Սուլթան Մահմուտ Բ-ի 1813-ի երկրորդ եւ սպառնալից հրաման-հրովարտակը՝ իր հրովարտակին կէտ առ կէտ եւ անմիջական դժբախտութեան համար: Ամբողջ 12 տարին, 1802-1814 տեւող այս դատաւարութիւնը կը վերջանայ Հայ Երուսաղէմի՝ Ս. Յակոբայ Միաբանութեան պատուաբեր յաղթանակով, բայց կողմերը կը հասցնէ սնանկութեան եւ յաղթանակը գնուած կ'ըլլայ մեծ գնով, որուն տարողութեան մասին դադարաւոր մը տալու համար բռնք որ Հայոց կողմէ միմիայն Երուսաղէմի մէջ վճարւած է 899,564 դահլիւան, չորք 9000 ոսկեդրամ նսփոխին, առանց հաշուելու ճանապարհածախսերն ու ճեղքները Սուլթանի անկուշտ արծաթաւէր պաշտօնեաներուն: Այս թիւերը առնուած են Ս. Յակոբայ տոմարներէն (Տ.Ս. էջ 921):

Հայ Երուսաղէմը նորէն կը կբի նոր

պարտքերու տակ. Ս. Յակոբայ բարձրաստիճան գինուրեւալներէն ոմանք կը հեռանան Վանքէն՝ ազատելու համար անխիղճ պարտապահանջներու հետապնդումներէն ու խաշուանկումներէն: Նուիրակներ կը զրկուին Խոզտուրքի համար, եւ դիմումներ կը կատարուին Սուլթան Մահմուտի մօտ պետական պահանջներու համար: Սուլթանը Ֆերմանով մը կը շնորհէ՝ մայր դամարին համար վճարումի դիւրութիւններ, տոկոսներու ջնջում եւ նոր, զեղչեալ տուրքերու սահմանում:

Հայ սիրտը կրկին կը բարախէ Հայ Սիոնի ճակատագրով. հայ մեծահարուստի իշխանական նուէրներովն ու հայ աղքատիկ շինականի յումաներով կրկին կը սկսի ձախ տալ Ս. Յակոբայ սնտուկը. կը վճարուին պարտքերը, կը սկսին նորոգուել սրբապարհերը, կը բարձրանան նոր պատեր եւ կը կանգնին նոր գմբէթներ. վերջապէս, Պօղոս Պատրիարքի շինարար ձեռքը կը բանայ նոր շրջան մը Հայ Երուսաղէմի պատմութեան մէջ:

Ս. Յակոբէն ներս կը հաստատուի տպարան եւ կը սկսի նոր դարադուլ մը Գիւթեմպերիկի զանաթեղով: 1833-ին կը սկսին թաւալիլ զլանները. Թուրքին կը յանձնուին հայ միտքի մարդարիտները: Ս. Յակոբայ Միաբանները Գիւթեմպերիկի կանթեղին կը խառնեն իրենց աչքի յոյսն ու ճակտի բրդախնդր, եւ իրենց օրհնեալ մատներով կը հրատարակուին ու հայ ժողովուրդին կու տան արժէքաւոր հատորներ, եւ կը գոհացնեն Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ծիսակատարութեան պահանջները՝ դրեթէ առանձինն մատուլին յանձնելով Ժամագիրք, Մաշտոց, Աւետարան, Ճաշոց, Նարեկ, Սարգիս, Շարական, Շարակնոց եւ այլն: Լո՞ւ է որ տալին անդամ կը հրատարակուին շարք մը

պատմական արժեք ներկայացնող դրքեր՝ նշիչէն, Միգայէլ Ասորիէն, Դրիգոր Դաւանադցիէն, Երեմիա Ձէլպիւն, Մատթէոս Ուռուշայիէն, Լամբրոնացիէն, Միսիթար Սկեւազցիէն եւայլն: Իսկ նորերէն՝ Օրմանեան Պատրիարքէն, Դուրեան Պատրիարքէն, Թորգոս Պատրիարքէն, Գարեգին Կաթողիկոսէն, Տիգրան Սաւալանեանցէն, Օշականէն, Վարուժանէն, Եղիմարդէն եւայլն: Երկրորդն է որ 1866-էն ի վեր կը հրատարակուի (փոքր ընդհատումով) «Միոն» ամսաթիւթի՝ կրօնական, բանասիրական, պատմական եւ գրական ճոխ բովանդակութեամբ: Մեծ է պատուիր Հայ Երուսաղէմի տպարանին, որ հետզհետէ ճոխացեր եւ հարստացեր է:

Յարգ. տպուած են շուրջ 400 տարբեր հատորներ, որոնցմէ շատեր տպուած են կրկին ու կրկին 4-10 անգամներ:

1836-ին Հայ Երուսաղէմի 200,000 դահեկանի ձեռնառութեամբ Պոլսոյ մէջ կը սկսի Երուսաղէմի ուսումնարանը, իսկ 7 տարի վերջ՝ 1843-ին, Հայ Երուսաղէմի իր գրկին մէջ կ'ունենայ իր ժառանգաւորաց-լինծաւորներ:

Իսկ 1853-ին Յովհաննէս Չմիւռնիացի Պատրիարքը կը ձեռնարկէ ներկայ Հոյակապ Պատրիարքարանի եւ Ժառանգաւորացի չէնքին կոթողական աշխատանքին: Շուտով ժառանգաւորաց-լինծաւորանք կը փոխադրուի նոր շէնք:

Հայ Երուսաղէմը, գիտակ իր բարձր առաքելութեան եւ օրուան պահանջին, Ընծաւորանի անդրանիկ Հոնմէքէ Պոլսոյ կը զրկէ երեք խոստմանից, ուշիմ սարկաւազներ, բարձրագոյն կրթութեան ի խնդիր: Այս փոքր խումբը ազգին տուած է Երջանեկայիշտակ Սահայ Կաթողիկոս Պապարեանը, երկարամեակ ցահակալը Մեծի Տանն Կիլիկիոյ՝ Ընծաւորանը՝ ազգին տուած է աւելի քան երկու հարիւր պատրաստուած կրօնականներ՝ կուսակից եւ ամուսնացեալ, միայն վերջին 35 տարիներուն՝ Հաղցոցած է բազմաշնորհ Դուրեան Պատրիարքի, Բարգէն Աթոռակից Կաթողիկոսի, Գուշակեան, Նշանեան եւ Իսրայէլեան պատրիարքներու եւ անոնց ձեռնասուցներու շունչով անած ու Հառակ նետած 43 կուսակից չորեքտարականներ, որոնց մէջ եւ գլխաւոր

Թիւր կը ծառայէ Երուսաղէմէն դուրս եւ աշխարհիս չորս ծագերուն՝ Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան թեմերուն մէջ, իր մէջ հաշուելով 2 պատրիարք՝ Երուսաղէմի Եղիշէ Արք. Տէրաշեքեանը եւ Պոլսոյ Ենորհ Արք. Գալուստեանը. 3 Հայրապետական Պատուիրակներ՝ Սերովբէ Արք. Մանուկեան՝ Եւրոպայի, Պոսկ Եպս. Թաւադեան՝ Անգլիոյ եւ Բարգէն Արք. Ապատեան՝ Հաւալոյն Ամերիկայի. երեք թեմակալ Առաջնորդներ՝ Սիւն Արք. Մանուկեան՝ Հիւսիսային Ամերիկայի եւ Գաւառայի, Թորգոս Եպս. Մանուկեան՝ Գալիֆորնիոյ եւ Շաւարշ Եպս. Գուլումեան՝ Դաւանապոսի. երկու Առաջնորդական փոխանորդներ՝ Միւռն Մ. Վրդ. Կրճիկեան՝ Հիւսիսային Ամերիկայի եւ Չաւէն Մ. Վրդ. Ձինչիեան՝ Եգիպտոսի: Երեկայիս Ժառանգաւորաց-Ընծաւորան ունի 43 ուսանողներ, որոնք կը պատրաստուին Հոգեւորական ծառայութեան, շարունակելու համար Հայ Երուսաղէմի պատմական ու պատուական առաքելութիւնը:

1836-ին Հայոց Պատրիարքը կ'արտօնուի վերաշինել իր մէջ սրբավայրը՝ Զիթենեաց Լեռան վանքը: Այս սրբատեղիս կը նորոգուի եւ կը հարստանայ նոր շէնքերով: Վանքն ու Համբարձման եկեղեցին կ'աւելցնեն նոր փայլ Երուսաղէմի շրջապատին: Բայց Լատինը եւ Յոյներ՝ անորակելի նախնայէ զուրկած՝ կը միտին հիմնայտակ ընել զայն: Կը դիմեն ամէն միջոցի, Յոյնիակ տանիկ դատարանի մէջ կը վկայեն թէ՛ Զիթենեաց Լեռան վանքին գետինը կը պատկանի մահմետականներուն. ի վերջոյ Յրաւայի եւ Ռուսիոյ դեսպաններուն ճնշումով Սուլթանը յետ կը կոչէ Հայոց տրուած արտօնութիւնը եւ կը հրահանգէ քանդել վանքը: 1839-ից Լատին եւ Յոյն կղերներ, Կաթոլիկ եւ Օրթոտոքս շքրիստոնեանք, փոքով թմրուկով, քսի ու բրիչով օր ցերեկով կը գործադրեն քանդումի հրահանգը, հիմնայտակ կը կործանեն Հայոց այս պնդում սրբավայրը, որուն համար 1836-ին ժախջարւած իր 3150 ոսկի նախադրւած: Տնօրէնական Սրբավայրերու իրաւակից երկու հաստատութիւնները՝ Լատին եւ Յոյն, կ'արձանագրեն նոր ամօթալի դրուագ մըն ալ (Տ. Ս. էջ՝ 999):

Միջ-պատերազմաբանական վեճ ու կռիւները վերջերս սկսած էին առիթներ ստեղծել օտար միջամտութիւններու համար: Ամենափոքր դէպքեր, կանթեղի, փողոցի, բանակի, պատկերի, վարագոյրի, աշխուռ, տեսուչի եւ տնտեսի վեճերու արիթմով, ռուսական եւ ֆրանսական դիմում-միջամտութիւնները կը սկսին ձանձրանալի դառնալ եւ մտահոգել առլթանները: Սուլթան Ապտիւլ Մեհմետ, առաջին առնելու համար այս դիտացւելերուն, պալատ կանչելով Հայոց, Յունաց եւ Հռովմէականաց Պաշայ պատերազմները (Յունիս 1841), իր պաշտօնատարներուն միջոցաւ կը յայտնէ Գահուն նրա պատակները իր հպատակներուն համար... կրօնքի եւ ծէսերու կատարեալ արտաութիւն չնորհել ամենուն...: Սուլթանը 1853 Մա.իս 25 թուակիր Հրովարտակով մը կը յայտարարէ.

«...Կայսերական կառավարութիւն յօժարութիւն ցոյց տուաւ որ տրուածնաւ տալէ կարգի հպատակները կատարելալ տաշտարտութիւն գտնեն եւ առանց բացառութեան... համգտութիւն վայելին իրենց կրօնական պաշտամունքներուն եւ հագուար գործերուն մէջ...: Տէրութեան հպատակ Հայ եկեղեցականներուն տրուած բոլոր տեսչութիւններն ու շնորհները եւ ալ հաստատելով կը հրամայեմ որ յարգուիմ անմեղ ամբողջութեամբ... հակառակ գործողները պիտի պատժուին եւ հանդիպին կայսերական քարկութեան...» (Տ. Ս. էջ՝ 1217): Սուլթան Ապտիւլ Մեհմետ (1839-1861) վերոյիշեալ (1853-ի) վերահաստատումը կրրկին կը զօտեպնդէ Ս. Յակոբայ մենակեացները: Կը վերսկսին շինարարութիւնները եւ նորոգութիւնները:

1866-ին՝ յուսմամտ Նսայի Պատրիարքի օրով, կը կազմակերպուի Հայ Երուսաղէմի Մատենադարանը, Պատմութիւն Երուսաղէմի երկհասոր մեծարժէք պատմագրքի հեղինակ Տիգրան Մաւալանեանցի (Տ. Ս. Գ հոկտեմբեր): Կարգի կը գրուին Ս. Յակոբայ Վանքին հոս ու հոն ամփոփուած գրչագիրներն ու հնութիւնները, որոնք կը կազմեն Հայութեան անդին հարստութեան մէկ կարեւոր մասը, ինչպէս կը վկայէ Նրանանորէ Օրմանեան Պատրիարք, զանոնք 1914-1918 թուականներուն ալքէ անցրնելէ

եւ շինական մեծ մտքին գնահատման ենթարկելէ վերջ, Իսկ Շահէ Վրդ. Անէմեան կը հաստատէ թէ Հայ Երուսաղէմի մատենադարանը ունի Արտատահմանի գրչագիրներու մեծադոյն հաւաքածոն, աւելի քան 4000 գրչագիրներով եւ Հայ մանրանկարչու թիւն հնագոյն եւ լաւագոյն նմուշներով, Բուլիին ծագեղագրգած 7 ձեռագիրներէն հինգը կը գտնուին Երուսաղէմ. Երզնկայի գրչութեան արուեստի միակ նմուշը՝ Առաւածաշունչը, զոր ուսումնասիրած է Ներշնկայիշատակ Գարեգին Կաթողիկոս Յովսէփեանց. Հեթում Թագաւորի, Կեռան Թագուհիի եւ այլ իշխաններու աղօթագրքերը եւ Աւետարանները. մեր պատմարտներէն շատերու հնագոյն բնագիրները եւ տաւալին ծառթ եւ անծառթ, լոյս չընծայուած բնագիրներ, որոնք հնագիտէ կը հրատարակւին Վերուսաղէմի Ձեռագրաց Ցուցակ-ին մէջ, աշխատասիրութեամբ Ձեռագրաց Մատենադարանի տեսուչ Գեոր. Նորայր Նսայ. Պոպարեան: 1929-ին, Գեորգեան Պատրիարքի օրով, մեծանուն Գալուստ Կիւլպէնկեանի բարեբարութեամբ կը կառուցուի Կիւլպէնկեան Մատենադարանը, ուր կը մէկտեղուի Ս. Յակոբայ Վատենա հարստութիւն-ը: Այսօր տն ունի 50.000 արժէքաւոր գրքեր եւ կը նկատուի Միջին Արեւելքի լաւագոյն հայագիտական կեդրոնը:

Նսայի Պատրիարք անկապ չի թողոր Ս. Յակոբայ զանձատան անդին տաւաղներու պահպանութիւնը: Հայ Երուսաղէմի գանձատունը միմ է աշխարհիս կրօնական գանձարաններու լուսագոյններէն: Ան թանկարանն է առաւելապէս Հայ օրտի, բարեկրթն Հայ, հոգիներու սրտագեղաններու մարմին առած հոգիներ իշխանութիւնուն: Հոն ամփոփուած են՝ մինչեւ օրս մեզի եւ միարաններէն շատ շատերուն անծառթ մրնացած թանկագին արուեստակերտ ոսկեղէն. ձեռարուեստի գլուխգործոցներու կարգին կան Հեթում Բ. Թագաւորի գաւազանք (ԺԳ. դար), Գրիգոր Պարոնտէրի (ԺԶ. դար), Գրիգոր Շիթայակիւրի եւ Յովհաննէս Կոլոսի (ԺԷ. դար), Յովհաննէս Ձմիւռնիաւցիի (ԺԹ. դար) մեծարժէք գաւազանները, լաւները, աղիհները, պիստներն ու ժամանցոյցները. ձոյլ ոսկի սկիհներ, մարգարտահիւս թաղիր, ոսկի կանթեղներ, մասունքի

թանկագին տուփեր, բուրժառներ, ոսկե-
հիւս շորջառներ, ամբողջութեամբ ասեղ-
նադործ վարադուրներ, հնդկահայոց դե-
ղարուեստական մեծարժէք նուէրները եւ-
այլն եւայլն: Գանձարանը ունի թանկարժէք
զոհաստներու ճոխութիւն մը, այնպէս որ 15-
20 վայրկեանի մէջ կարելի է զգեստաւորել
3-400 եպիսկոպոսներ Ս. Պատարագի հա-
մար, ինչպէս մեզ հաւանած էր, 1955-ին,
Երուսաղէմի ներկայ գահակալ Նդիէ Աբք-
Տէրաէրեան, երբ բարձր առաքելութիւնով
մը եկած էր Առտիս Ապպա, Եթովպիա:
Այս գանձատան աւանդները դին չունին,
բարն ու մետաղը դին մը ունին, բայց ետին
կանդնած արուեստը, կամ անկրկնելի ասեղ-
նադործութիւնը դին չունին, ինչպէս
գին չունին Վենետիկի Տոթերու պալատան
առաստաղին նկարները եւ կամ Հռոմի Ս.
Պետրոս Տաճարին Ս. Սեղանի ձեղունին իւ-
ղաներկերը:

Այս վսեմ յիշատակարաններուն տողեւ
կանդնած՝ ակամայ կը մըմջենք. եթէ իրա-
ւակից պատրիարքարաններու մօտ լուած ըլ-
լար նախանձը, դագրած՝ ընչաքաղցութիւնը
եւ անոնց՝ մասնաւորաբար Յունաց եւ Հա-
յոց միջեւ տիրէր ջրիտոնէական ոգին,
կողմերուն խնայուած պիտի ըլլային հիւժիւ
մտմուռք, սպառիչ աշխատանք եւ միլիոն-
ներու հասնող նուէրի ու կաշառքի գումար-
ներ, որոնք կրնային աւելի լայն բանալ լու-
սոյ դռները եւ մշտաթաւալ պահել մամուլի

անիւները, լոյս աշխարհ բերելու, սերունդ-
ներուն փոխանցելու համար Հայ մտքին դա-
րաւոր վաստակը, Հայ հանճարին ստեղծա-
դործութիւնները եւ լիովին ըզմեաւորելու
համար Ս. Յակոբայ դիմաւորեալներու երկ-
հաղարամեայ անդին զոհողութիւններուն
արդար բերքը:

Եսայի Պատրիարքի շինարարական կիրքը
կը կերպարանափոխէ Հայ Երուսաղէմը,
կ'արձանագրէ պատուարքը նուաճումներ,
բայց դժբախտաբար իր թոխչներու պա-
հուն՝ ան չի կրնար հաշուի առնել զպա-
ղարթի կարգ մը պայմաններ: Ինչպէս կը
դրէ Օրմանեան Պատրիարք, պէտք էր պա-
տահար կուէր, հնարաւորին հետեւել, անհա-
րէն խորչել, եւ արդիւնքէն բարձր ծախքերէ
զոհուշանալ: Ան կը վախճանի պարտքով, եւ
իւր յաջորդներուն կը թողու պարտքերու
մղձաւանջը:

1866-ին Ս. Յարութեան Տաճարի գմբէ-
թին նորոգութեան հարցը կրկին կ'ալեկոծէ
հրապարակը: Սուլթան Ապաիւլ Ալիդ (1861-
1876) հին վէճերու կրկնութեան առաջն
առնելու հռանկարով՝ կը հրամայէ նորո-
գութիւնը կատարել պետութեան գանձէն,
նախկին ձեւով եւ առանց փոփոխութեան:
Շինութիւնը կը սկսին 1867-ի Յունուար ամ-
սուն եւ կը վերջանան երկու տարիէն, ա-
ռանց բողոքի, առանց վեհապետի մը սառ-
տումին:

(Շար. 7)

ՎԱՀՐԱՄ ԿԷՕԳՃԵԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

ՄԱՔԵՆՈՑԱՑ ՎԱՆՔ

Մաքենոցաց Վանքը կը գտնուի Գեղարքունիք գաւառին մէջ, Սեւանայ լիճին հաւաքային ափին վրայ: Այդ անունով կոչւած է հաւանաբար այն պատճառով որ շատ մաքիներ կը պահուէին այնտեղ, եւ մենակեացները անոնց նիւթէն կը պատրաստէին իրենց զգեստները: Տաճարը շինուած է յաւուն Ս. Աստուածածինին.— Մմբատեանց, Գեղարքունի, 1895, էջ 570: Ազգ. Հանդէս, 1913, XXIV, էջ 54:

Մաքենոցաց Վանքի առաջնորդներէն յիշւած են երկոտասնեակ մը, որոնք են.

1.— Սողոմոն Վարդապետ, 726?-736?— Սա մասնակցած է Մանազկերտի Ժողովին (726), եւ ընդունած Վահան Գողթնացիի այցելութիւնը տառ տարի ետքը (736):

Իր ժամանակ Մաքենոցաց Ուխտը երկուքի կը բաժնուի, Սողոմոն կրօնաւորական դասի կիսուն հետ կ'երթայ կը բնակի Ձրեակ, Շիրակ գաւառին մէջ: Իրեն հետ էր նաեւ Գառնեցի Սողոմոնը, որ ապա կը դառնայ կաթողիկոս (791-2).— Յովհ. Կաթողիկոս, Պատմութիւն, Երուսաղէմ, 1867, էջ 141: Ազգապատում, էջ 911:

Սողոմոն Վարդապետ յորինած է Տօնական կողմած գիրքը (750).— Սիսական, էջ 66: Հայապատում, Մասն Ա., էջ 75:

Բաբան Պարսիկ բռնակալը 827 թուին կ'արէ ու կ'աւերէ Մաքենոցաց Վանքը.— Օրբէլեան, Մոսկուա, էջ 116: Սիսական, 68: Գեղարքունի, 574, 577:

Գանի մը տարի ետքը, 835-ին, Սահյ ըստ պարայետ կը նորոգէ զայն.— Գեղք.— 574:

2.— Ստեփանոս Վարդապետ, 844.— Իր չրկներին Թէոդորոս անուն կրօնաւորի մը ձեռքէն տակ կը զարգանայ Մաշտոց եղիվարդեցի, որ ապա կը դառնայ կաթողիկոս (897-8).— Գեղք. 576, 578: Յիշտ. Ձեռագրաց, Թիւ 34:

Գրիգոր Սուփան, Սիւնեաց Տէրը (830?-851?), լինել կու տայ Ս. Աստուածածին եկեղեցին (851).— Յովհ. ԿԲՂ., Պատմութիւն, 146, 150: Օրբէլեան, 130: Գեղք. 570, 577-9:

Յովհաննէս Դ. Ովայեցի Կաթողիկոս կը վախճանի եւ կը թաղուի անդ 855 թուին.— Ազգապատում, Յօդ. 650:

Ներսէս Ծնորհալի շ. 1170 թուին բերել կու տայ Մաքենոցաց Վանքի ժամասացութեան կանոնը եւ պակասները լրացնելով կը հրամայէ որ կիրարկուի ամէն տեղ.— Գեղք. 574: Յիշտ. Ձեռագրաց, էջ 414:

3.— Յովհաննէս Վարդապետ, 1275.— Գեղք. 576:

4.— Աթանաոս Եպիսկոպոս, 1285.— Նոյն, անդ:

5.— Գրիգոր Եպիսկոպոս, 1295.— Նոյն, անդ:

6.— Խաչատուր Եպիսկոպոս, 1304.— Գեղք. 396:

7.— Մելիքիսէք Եպիսկոպոս, 1502.— Գեղք. 576:

Ալեգասանոս Արեղայ 1524-ին կ'օրինակէ Աւետարան մը.— Բարխուտարեանց, Արցախ, էջ 281:

Մելիք Մելիքբէկեան (+ 1578), որդի Արուի, նորոգած է Ս. Աստուածածին եկեղեցին.— Սիսական, էջ 69:

8.— Գրիգոր Վարդապետ, 1657.— Գեղք. 576:

9.— Սարգիս Վարդապետ, 1659-ին նորոգած է, 1552 թուին գրուած Աւետարան մը.— Միւրմէեան, Յուլյակ Ձեռ. Եւրոպայի Մասն. Հաւաքումներու, 1950, էջ 11-2:

10.— Խաչատուր Վրդ. Ջուղայեցի, որդի Յակոբայ, 1666?-1670?— Վանքը նորոգած եւ պաշտօնացուցած է.— Գեղք. 549, 571, 576: Ազգ. Հանդէս, 1913, XXIV, էջ 56:

11.— Աւետիս Վարդապետ, որդի պր. Նիգորին, 1693.— Գեղք. 571, 576: Ազգ. Հանդէս, էջ 56:

12.— Յովհաննէս Վրդ. Նոր Բայապիտցի, 1875?-1878?— Նախապէս եղած է Նոր Բայապիտի քահանան, եւ ապա վեղար ստանալով դարձած է վանահայր Մաքենոցաց Վանքին, զոր ջանացած է նորոգել հետզհետէ.— Գեղք. 27, 575-7:

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՒԱԿԱՆ,

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ

ՀԱՅ ԴՊՐՈՑԸ ԵՒ ԱՐԴԻ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆԸ

Նախորդ յոդուածին մէջ յիշուած երկու զլխաւոր պատճառներէն (դասագիրքի պակասէն եւ ուսուցիչներու միջեւ համագործակցութեան անզուլութենէն) ծնունդ առած է երրորդ եւ հիմնական թերի մը՝ կազմակերպուած աշխատանքի մը չգտնուիլը մեր դպրոցներէն ներս:

Նախ՝ ինչպէս հարեանցիորէն յիշած էինք, ուսուցիչներու մտքին մէջ որոշ չէ թէ ի՞նչ պիտի սորվեցնեն, ԵՐԺԱՆ պիտի սորվեցնեն եւ ինչպէ՛ս պիտի սորվեցնեն: Այստեղէն կը սկսի նպատակի եւ գործադրութեան միջեւ եղած տարբերութիւնը: Զի՛րաւոր խանգաւառութիւն, զոհողութեան ոգի կամ սորվեցնելու մեծ փափագ ունենալ. անհրաժեշտ է կազմակերպուած լուրջ աշխատանք՝ բոլոր ուսուցիչներուն, եւ մանաւանդ հայերէնի ուսուցիչներուն կողմէ:

Որոշ է որ իւրաքանչիւր ուսուցիչ կրնայ եւ պէ՛տք է կարենայ դասաւանդելու իր սոսնձին, ինքնաշատուկ կերպ ունենալ. այս ինքնաշատուկութիւնն է որ ուսուցիչներու միջեւ զանազանութիւն մը կը ստեղծէ յայտ աշակերտներուն. զանազանութիւն մը՝ որ օգտակար է եւ ոչ-ձանձրացուցիչ դպրոցական կեանքի տեսակէտով: Այսպէ՛ս ըլլալով հանդերձ պարագան, ուսուցիչներ պէտք է ընդունին ուսուցանելու որոշ ձեւերու, դրութիւններու գոյութիւնը, հետեւեմն անոնց, օգտագործեն զանոց եւ ջանան լաւագոյն արդիւնքը ձեռք բերել անոնց գործադրութեամբ:

Հայերէն լեզուի եւ հայագիտական նիւթերու ուսուցումը մեր վարժարաններէն ներս՝ նման դրութիւններու օգտագործման պակասէն կը տառապի շատ յաճախ: Դասաւանդութիւնները տակաւին կը տարուին այնպիսի միջոցներով եւ սխառմաներով՝ որոնք քառորդ գար մը առաջ իսկ ժամանակավրէպ կը նկատուէին. . . . Յամառի եւ մնալ Հին

գիրքերու վրայ՝ պարզապէս մեզ կը հասցնէ այսօրուան տխուր վիճակին, առանց որեւէ երաշխիք տալու շատ մօտիկ ապագային իսկ համար:

Յաճախ կը զանգատինք թէ Հայ դպրոցներէ չըջնաւարտ տղաք լաւ ուղղագրութիւն մը իսկ չեն գիտեր: Կը զանգատինք եւ այդ զանգատը ամէն տեղ յայտարարելէ եւ հռչակելէ զատ ոչ՛ինչ կ'ընենք դարձան մը գտնելու համար: Իրողութիւնն է որ ուղղագրութիւնը հայերէնի շատ կարեւոր մէկ մասը նկատուելով հանգիւրձ միշտ ալ անտեսուած է: Ժիշդ է, գրեթէ ամէն օր տղաք «ուղղագրութիւն կ'ընեն» եւ անհաշիւ սխալներ «կը սրբագրեն»: Սակայն հոս իսկ է դժուարութիւնն եւ թերին:

Ուղղագրութիւնը դասագիրքէն վերջուած հաստուած մը պէտք չէ ըլլայ: Այս առիւթը համար, որ այդ հաստուածը աշակերտին անմիջական հետաքրքրութեան եւ միջոցառման սահմանէն դուրս կ'իյնայ, իր մէջ կըրնայ ունենալ բառեր՝ որոնք տղու համընկնական փորձառութեան եւ զործածութեան չըջադիմին մէջ կրնան ըլլալ եւ մանաւանդ անոր համար՝ որ հոն կրկնութեան եւ սխալ չընելու դրութիւնները չեն օգտագործուիր:

Բազմաթիւ պարագաներու կրկնուած իրողութիւնն է որ աշակերտը պէտք է ընէ այն՝ ինչ որ իրեն հաճելի է եւ օգտակար, եւ ինչ որ իր հասողութեան սահմանին մէջ է: Երբ անոր կը արդիւթ որեւէ հաստուած մը որպէս ուղղագրութիւն, աղում մէջ հետաքրքրութիւն չի ծնիր զասին հանդէպ, որովհետեւ այդ հաստուածին մէջ նկարագրուածները իր անմիջական փորձառութեան սահմանին մէջ չեն իյնար: Յաճախ որոշուած հաստուածը նախկին դասէն առնուած պարբերութիւն մըն է, անվերջ կրկնութիւններու պատճառով արդէն ձանձրանալի դարձած: Ինչպէ՛ս կարելի է ակնկալել որ աշակերտը իր ձանձ-

լ ոյթը մէկ կողմ գնելով պատրաստէ իր ուղղադրութիւնը, երբ ոչ մէկ իմաստ կրնայ հանել անկէ եւ ոչ ալ հաճոյք զգալ սորվելու աշխատանքէն:

Իւ տաճարէն, նման հատուածներու պատրագային ուղղադրական կանոններ եւ դրութիւններ չեն բացատրուիր. այլ՝ ուսուցիչը տուն կու տայ, աշակերտը կը գրէ, ուսուցիչը սխալները կը զտնէ եւ աշակերտը կը սրբադրէ սխալ ուղղադրուած բառերը՝ զանոնք որոշ թիւով մը կրկնելով: Երբ տղան չի գիտեր թէ ինչո՞ւ սխալ ըրաւ, բառը հարիւր անգամ գրելով չէ որ պիտի սորվի: Ո՛րչա՛ աշխատէ՛ ինչպէ՛ս գեղապրութիւն ընել աւելով կարելի չէ աշակերտին մաքուր գրել սորվցնել, եթէ գեղեցիկ գիրի ու առհասարակ գեղեցիկութեան մասին ճաշակ մը արթնցուած չէ անոր մտքէն ու քրտէն ներս: Հետեւաբար, ուղղադրութեան պարագային, աշակերտին բրածոր պարզ թուսկաբանութիւն է, ուղղադրութիւնը զոյգ սորվիլը մը, եւ սրբադրուած բառերը մէքենակտնորէն բաղմամբիւ անգամներ գրելու ձեռքի վարժութիւն մը, առանց մտքին օժանդակութեան եւ գործակցութեան:

Բայց մանաւանդ, պէտք է օգտագործել աշակերտը սխալ ընելէ զերծ պահելու դրութիւնը: Ինչո՞ւ սպասել որ աշակերտը բառը սխալ ուղղագրէ: Սխալ գրելով՝ սխալը կը տպաւորուի իր մտքին մէջ, եւ յետոյ եկող սրբադրութիւնը գրեթէ ոչինչ կո փոխէ այդ տպաւորութենէն: Անհրաժեշտ է բառի մը ուղիղ ցոյց տալ եւ կրկնութիւններու հիման վրայ՝ այդ ուղիղը գրել տալ աշակերտին:

Ուղղադրութեան լաւագոյն դրութիւնը հիմնուած է անջատ բառեր առնելու եւ անոնցմով նախադասութիւններ շինելու սխալման վրայ:

Տղաք իրենց տարիքին եւ մտային Վաստգութեան համաձայն բառեր կը գործածեն: Կազմակերպուած վարժարանի մը մէջ, լեզուի մը ուսուցիչները իրարմ օտո զալով կը պատրաստեն ցանկեր այն բառերուն, որոնք, ըստ իրենց, կը գործածուին զանազան դասարաններու տղոց կողմէ: Այս պատրաստութենէն ետք, ուսուցիչը երեք կամ չորս բառեր մեծ եւ յստակ գրերով կը գրէ դրատախոսակին՝ վրայ: Այդ բառերը, որոնք

Հաս'նայի են ինդորոյ առարկայ աշակերտներուն, անոնց կողմէ կ'ընդօրինակուին մասնաւոր տետրակներու մէջ: Տունը, սերտագութեան ատեն, այդ բառերէն իւրաքանչիւրով մէկ կամ աւելի նախադասութիւններ կը կազմեն տղաք՝ իրենց բառերով եւ իրենց մտածումներով: Յաջորդ օր, դասարանին մէջ, այդ նախադասութիւնները կը կարգան ուսուցչին՝ որ լաւագոյն նախադասութիւնները կը գրէ դրատախոսակին վրայ: Այդ նախադասութիւնները կ'ընդօրինակուին տարբեր տետրակներու մէջ եւ ուղղադրուել'եան համար այդ երեք կամ չորս նախադասութիւնները միայն կը պատրաստուին: Երբ, Հետեւաբար, յաջորդ օր ուղղադրութիւն կը կատարուի, արդէն ինդորոյ առարկայ բառը հինգ կամ վեց անգամ ուղիղ գրելու ատիթ ունեցած կ'ըլլան, Հետեւաբար ուղղադրութեան ատեն ալ, վստահաբար, ուղիղ գրեն: Նոյնիսկ եթէ սխալ գրեն, ինդորոյ առարկայ բառը իրենց համար այլեւս իմաստ մը, նշանակութիւն մը, տեսակ մը մտերմութիւն ունենցած կ'ըլլայ, եւ ուրեմն սրբադրութիւնն ալ հաճոյքով եւ գիտակցութեամբ կը կատարեն:

Այս դրութեան մէջ ամենէն կարեւորը՝ աշակերտին մասնակցութիւնն է: Ստեղծող մըն է ան այս պարագային, որ փափաքելով իր Հենդիկակած՝ նախադասութիւնը դրատախոսակին վրայ տեսնել, պիտի Զանայ իր կարելին ընել եւ լաւագոյնը իրագործել: Ուրեմն աշակերտը կրաւորական դիրքի մը մէջ չի՝ դտնուելու այլեւս, իրեն չեն պարտադրուել անիմաստ հատուածներ եւ անհասկնալի բառեր ու բացատրութիւններ. այլ՝ ինքն է որ կը պատրաստէ իր ուղղադրութիւնը եւ ասիկա տղոց արժանապատւութեան մեծ գոհացում կու տայ, կը բանայ անոնց եռանդն ու հետաքրքրութիւնը, եւ, ինչ որ ամենէն կարեւորն է, պատճառ կ'ըլլայ որ դասը սիրեն:

Վրաս սիրցնելու՝ սովորական մեթոտ մըն է ուղղադրութիւնը դրատախոսակին վրայ ընել, յաճախ մրցումի մեկով: Զիչդ է որ պահի մը համար տղաք կը խաղաղատուին, սակայն այդ եռանդը դառնի, Խաչիւրէ-Ոմի հանդէպ զգացուած սէրէ մը չի դար, այլ՝ մանկական քաճակաճի արդիւնք է, տղոց միջեւ առաջնութիւն խելու բաղձան

գին մէկ արտայայտութիւնը, Դասին Հանդէպ Վերանդավառութիւնը կը դադրի՝ անմիջապէս որ յայտնի ըլլայ մրցումին արդիւնքը...

Բայց այլապէս այ, մանկավարժօրէն սրխայէն է այս ձեւը, որովհետեւ առիթ կը ըստեղծէ աշակերտներուն՝ սխալելու եւ բառեր իր հարադատ եւ ուղիղ վիճակէն դուրս՝ ոչնչիդ ձեւով տեսնելու: Գրատարտակին վրայ եղած ուղղադրութիւն մը, տակաւին, շատ մնասկար է՝ որովհետեւ ո՛չ թէ մէկ, այլ՝ ամբողջ դասարանի աշակերտներուն առիթ կոտ տայ սխալ ուղղադրութեամբ բառեր տեսնելու:

Սակայն ուղղադրութեան մասնակի հարգէն անշատ, եւ ինչպէս քանի մը անգամ կրկնեցինք այս եւ նախորդ յօդուածներուն մէջ, հայերէն լեզուի ուսուցումը որպէս ամբողջութիւն թերի է եւ կը դռնուի ոչ-փաթեթի մակարդակի մը վրայ:

Իսկ զլիաւոր եւ մեծագոյն պատճառը այս իրողութեան՝ հայերէն լեզուի ուսուցչներուն պակասն է, անոնց՝ որոնք որպէս չարունակողները անհետանալ սկսող Հին սերունդի դաստիարակներուն, պիտի կարենային նոր եռանդով, հաւատարմով եւ մասնագիտութեամբ վայելք մը եւ խորունկ հաճոյք մը դարձնել հայերէնի դաստանդունքին:

Ձեկու այդ սերունդը, արտասահմանի մեր կեանքին յատուկ զանազան դժուարութիւններու եւ անորոշութիւններու պատճառաւ կրնա՛ր թերեւ զալ, եւ սակայն տըխուր իրողութիւն է որ այսօր, իւրաքանչիւր վերամուտէ առաջ, մղձաւանջի վերածուած փնտռումը մը գոյութիւն ունի հոգաբարձական մարմիններու եւ տնօրէնութիւններու մօտ. փնտռումը՝ ուսուցչի, նոյնիսկ երբորդական վարժարան մը չաւարտած ուսուցչի... Ով որ մասնագիտութիւն մը ունի կամ համալսարանական որեւէ տիտղոս՝ կը նախընտրէ անհատական գործի մը սկսիլ, կամ առնուազն պետական կամ այլ հաստատութիւններու պաշտօնեայ դառնալ, քան թէ կոշուիլ հայ դպրոցներէ ներս ուսուցչական պաշտօնի՝ զոր գրեթէ անարգանք մը եւ կամ ամօթ մը կը սեպէ: Իսկ եթէ՛ ուզէ ու-

սուցիչ ըլլալ, կը դիմէ օտար վարժարաններ, ուր թէ՛ վճարումը զոհացուցիչ է եւ թէ՛ աշխատանքը՝ նուազ յոգնեցուցիչ:

Իսկ հայերէն լեզուի ուսուցչները, այսպիսի՛ պայմաններու տակ, երբեմն իրենց լաւ տիրապետած չեն ըլլար իրենց դասաւանդած նիւթին, սակայն քանի որ ուսուցիչ են, եւ քանի որ իրենցմէ կը պահանջուի լեզու ուսուցանել, ստիպուած են պարագաներուն պատշաճիլ եւ ընել այն՝ ինչ որ պէտք է՛ր բնէին:

Կր կրկնենք դարձեալ՝ դիւրին է մեղադրանքներ շարադրել եւ իրարու վրայ բեռցնել: Բայց ի վերջոյ կարելի պիտի չըլլա՛յ ապաքան խօսքէն ու գերէն վերջ ալ գործի անցնիլ, դարմաններ փնտռել, գտնել եւ աշխատիլ՝ քանի տակաւին ուշ չէ եւ քանի տակաւին աշակերտ կայ հայերէն սորվիլ փափաքող...:

Մէկ բան որոշ է այս բոլորէն. եթէ կարելի պիտի չըլլայ յաւիտենական ջուռ մտնող հայ երախտաշատ ուսուցչներու տեղ նորերը հասցնել եւ մանաւանդ զանոնք կապել Հայ դպրոցին եւ Հայ մանուկներու դաստիարակութեան գործին, այն ստան գրեթէ ի զուր եւ ամէն ջանք ու ճիգ՝ յանուն այդ դպրոցներու պահպանման: Նիւթականը չէ որ արգելք է նման ծրագրիներու իրագործման, այլ՝ մեր կեանքէն ներս արմատ նետել սկսած անհողութիւնը եւ չափերու ու աւանդութեանց խախտումը: Ամէն բան իր քնական քնթաղանքի մօտեւ, այսինքն փաստօրէն մեզ դէպի օտարացում գլորող հոսանքին կամաւոր կերպով յանձնուելու վիճակն է ասիկա, որ դադութէ՛ դադութ աւերներ կը գործէ լուիկ, Հայ դպրոցներուն հետ երթալ սկսած են հայ մշակութային թէ՛ այլ ակումբները, որոնք տակաւին տասնհինգ տարիներ առաջ գործունէութեան օճախներ էին, հայապահպանման աշխատանքին մեծապէս օտարող:

Կարելի է եզրակացնել թէ ինկած են նախկին արեւչափերը. զնահատումի եւ պահանջկոտութեան չափանիշերը սահած են վար, դպրոցներէն ներս ընդունելու համար երբեմն նոյնիսկ բոլորովին անկարող անձեր որպէս ուսուցիչ: Նորարարութիւններու առնչին տակ՝ դպրոցներէ ներս մտցուած են փոփոխութիւններ, որոնք միայն մնասկար

կրնան ըլլալ աշակերտներու կրթութեան եւ զաստիարակութեան:

Որովհետեւ ինչ որ նոր է կամ օտար՝ անպայմանօրէն փափաքելի, ընդօրինակելի եւ օգտակար չէ: Եւրոպական դպրոցներու մէջ կիրարկուած բոլոր դրութիւններն ալ կտրելի չէ՛: Հայ վարժարաններէ ներս առնել եւ ջանալ որ անոնք դրական արդիւնքներ տան: Մեր կրթական հաստատութիւնները ունին իրենց յատուկ կարիքներն ու պահանջները, որոնք միայն բացառիկ միջոցառումներով կը լուծուին. դուրսէն առնուած եւ անգիւնայրմար դրութիւններ պարզապէս անյաջող պատուանդումներ կը դառնան, մտանշելով նաեւ պատուաստուած ծառի կամ տունկին կեանքը:

Սակայն պէտք է առնել եւ գործածութեան դնել այն բոլոր նորութիւնները՝ որոնք կրնան համապատասխան ըլլալ մեր կարիքներին եւ որոշումներուն: Առիկա պիտի ըլլայ ժամանակի յատանդիմութեան հետ քալլ պահելու փափաք մը, տենչ մը, որ պիտի բարձրացնէ մեր վարժարաններու կրթական մակարդակը, զանոնք աւելի գործօն եւ աւելի արդիւնատու պիտի դարձնէ ու պատճառ պիտի ըլլայ որ Հայ ծնողներ նախընտրեն իրենց զաւակները Հայ վարժարան դրկել, քան թէ օտարներու կրթարանները:

Չմեղադրենք ծնողները որ իրենց զաւակները այսպէս տարբեր կրթութեան մը չունին կը բանան. երբ յորդոր կը կարգանք անոնց, կրնա՞նք թուել Հայ դպրոցին առաւելութիւններն ու նախընտրելիութիւնը: Հայ դպրոցը ծնողին համար ի՞նչ ունի աւելի դրական եւ դրական, քան թէ օտարինը: Սնուչու կարելի չէ ամբողջութեամբ արդարացնել անոնց քայլը, սակայն միւս կողմէ պէտք չէ՛ խորհիլ թէ արտասահմանի մեր դժուարին պայմաններուն մէջ՝ ծնողքի մը համար ամենէն անհրաժեշտը իր զաւակին ա-

պագան ապահովուած տեսնելն է: Հայ դպրոցը այդ ապահովութիւնն ու երաշխիքը կրնա՞յ տալ:

Հայ տղաքը պետական այլ քննութիւններու պատրաստելու համար, եւ վերոյիշեալ հարցումին կարծէք որպէս պատասխան, Հայ դպրոցներ վերջին տասնամիակին հիմնական փոփոխութիւններու ենթարկած են իրենց ուսումնական ծրագիրները, եւ, դրժարատաքար, միշտ չէ՛ որ յաջողած են: Գիշ թիւով դպրոցներ կրնան օտար քննութիւններու մէջ յաջողած Հայ աշակերտներու պատկանելի ցանկ մը ներկայացնել: Սակայն, միւս կողմէ, Հայադիտական նիւթերու յատկացումը դասապահներու թիւը նուազած, կարելի նուազագոյնին իջած է նախակրթարաններու թէ երկրորդական վարժարաններու մէջ, ինչ որ ցանկալի իրողութիւն մը չէ եւ որ իր ժխտական հետեւանքը կ'ունենայ:

Բոլորին ծանօթ է «Հայերէնը Հաց չի տար» գոհնիկ բացատրութիւնը, ինչպէս նաեւ անոր տունք տուող ողբի: Հայերէն լեզուի եւ Հայադիտական նիւթերու երկրորդական բլանի միայն դետեղուիլը՝ պաշտօնապէս ընդունիլ տուած կ'ըլլայ բոլորիս՝ վերոյիշեալ խօսքին ենթադրեալ ճշմարտութիւնն ու իրաւացիութիւնը:

Մինչդեռ, պահելով հանդերձ դասերու բաշխումը այնպէս՝ ինչպէս էր հին օրերուն, միաժամանակ կարելի է թէ՛ տղաքը պատրաստել օտար քննութիւններու եւ թէ՛ անոնց ջամբել Հայեցի դաստիարակութիւն, կամ առնուազն, Հայերէն լեզու:

Եթէ տակաւին կը հաւատանք թէ Հայ դպրոցը կրնայ կատարել իր սուրբ առաքելութիւնը արտասահմանի մէջ, անհրաժեշտ է որ սկսինք շարժիլ եւ փորձենք բան մը փոխել «Տանիմարքայի Թագաւորութեան» մէջ:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ — ԲԵՄԱԿԱՆՔ

● Կիր. 1 Օգոստ.— ՎԱՐԴԱՎԱՐ (Յոն Այլակերպութեամբ Տեառն)։ Ամեն. Գաորիարք Ս. Հայրք մատոյց օրուան Հանդիսաւոր Ս. Գաառարգր Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ եւ կուսակրոն բաժանայ ձեռնադրեց Ընծայարանի եռամեայ ընթացք տւարտած Բարշ. Յովհաննէս Սրկ. Այլակեանք, վերակոչելով զինք Տ. Արշն Արեղայ։ Ս. Գաառարգր եւ ձեռնադրութեան խորհուրդէն մաս մը ձայնափութեան Յորդանանի Ռաորիկայանէն։ Ս. Գաառարգր Ստր. ՎՅՐԱՆԵՐ ԴՏԵՐՍ. ԱՐՈՒՅ շարականի երգեցողութեամբ Միարանութիւնը բարձրացաւ Գաառարգրան։

— Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ ՎՅՐԱՆԱՅԻՆ, Նախագահութեամբ Գերշ. Տ. Նորայր Եպս. Իսկ ժամերգութեան աւարանի՝ Ամեն. Գաորիարք Ս. Հայրք կատարեց վեղարի որչառութիւնը Նորճնային։

● Բշ. 2 Օգոստ.— Յիշատակ մեռելոց։ Ս. Գաառարգր մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիք։ Ժամարան էր Արժ. Տ. Կարապետ ՔՆԵՂ. Անդրէասեան։ Ս. Գաառարգր ետք կատարուեցան Նովհանդատեան կարգեր, նախ Մայր Տաճարին մէջ եւ ապա զարկեր՝ Երանաշուր Տ. Կիրեղ Գաորիարքի շիրմին վրայ, Նախագահութեամբ Լուսարարպետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արեղաւ. Ի. Նոյնը կատարուեցան Չամ-Փաղի զերեկ-մանապան մէջ, Նախագահութեամբ Հոգւ. Տ. Կիրեղ Վրդ. Գարիկեանի։

● Ուր. 6 Օգոստ.— Նախատանկէն ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Լուսարարպետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արեղաւ.։

● Եր. 7 Օգոստ.— Ս. Թաղէտի առաքելոյն մեռելոց եւ Սանդիսայի կուսի։ Ս. Գաառարգր մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Գլխաղիքի մարան մէջ։ Ժամարան էր Հոգւ. Տ. Վաչէ Արդ. Իգնատիոսեան։

● Կիր. 8 Օգոստ.— Ս. Գաառարգր մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն. Ս. Լուսաւորիկ ձեռնեցիին մէջ։ Ժամարան էր Հոգւ. Տ. Վաղարշ Արդ. Խաչատուրեան։

● Եր. 14 Օգոստ.— Այսօր սկսաւ Ա. Կոյսի Վերափոխման տօնը կանխող ամենօրեայ Հանդիսաւոր Ս. Գաառարգրեան մատուցումը Գլխաղիքին Ս.

Աստուածածնայ Տաճարին մէջ, Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ։

● Կիր. 15 Օգոստ.— Ս. Գաառարգր մատուցուեցաւ Գլխաղիքին Ս. Աստուածածնայ Տաճարին մէջ, Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ։ Ժամարան էր Հոգւ. Տ. Վաղարշ Արդ. Խաչատուրեան։ Ս. Գաառարգր ետք կատարուեցաւ ՎՅՐԱՆԱՅԻՆ, արարողութիւն, Նախագահութեամբ Լուսարարպետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արեղաւ.։

● Կիր. 22 Օգոստ.— Բարեկենդամ Ա. Աստուածածնի պանոց։ Ս. Գաառարգր մատուցուեցաւ Գլխաղիքին Ս. Աստուածածնայ Տաճարին մէջ, Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ։ Ժամարան էր Հիւրարար Ս. ԱՐՈՒ զանազ Գաղտաղ Սաւոն. ֆոյսանորդ Արժ. Տ. Գեղամ ՔՆԵՂ. Փաշայան։

● Ուր. 27 Օգոստ.— Նորճնայ Հոգւ. Տ. Արշն Արդ. Այլակեան իր տեղանիկ Ս. Գաառարգր մատոյց Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ։

— Նախատանկը պատուեցաւ Մայր Տաճարին կից՝ Ս. Էջմիածնի մարան մէջ։ Հանդիսապետ էր Լուսարարպետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արեղաւ.։

● Եր. 28 Օգոստ.— Յոն Եղապարի Ս. Էջմիածնի։ Ս. Գաառարգր մատուցուեցաւ Մայր Տաճարին կից՝ Ս. Էջմիածնի մարան մէջ։ Ժամարան էր Նորճնայ Հոգւ. Տ. Արշն Արեղաւ. Գարիկեան. Ըստ սովորութեան, Նորճնան կը սպասարկէր Ս. Խորհուրդին։

— Կէսօրէ ետք Ժամ. Յին, Ամեն. Գաորիարք Ս. Հոր զլիաւորութեամբ, Միարանութիւնը ինքնաշարժեալ իջաւ Գլխաղիքի մարք ու ՎՅՐԱՆԱՅԻՆ մուտք գործեց Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր պաշարեցան Երեկոյան ժամերգութիւնն ու Վերափոխման մեծամեծողո Նախատանկը։ Իրկիւնաղէմին, Նոյն կիկեղեցիին մէջ կատարուեցան ընկեցեցի եւ Հնչյուն կարգեր, ու ապա զրէշային եւ առաւօտեան ժամերգութիւններ, որոնք տեւեցին մինչեւ զրէշուան ժամը տանձնէ։ Սոյն արարողութեանց Նախագահեց Հոգւ. Տ. Կիրեղ Վրդ. Գարիկեան։

● Կիր. 29 Օգոստ.— ՎԵՐԱՓՈՑՈՒՄՆ Ա. ԱՄՏ-ԻԱՅՄԱՆԻ։ Առաւօտեան ժամը 7.30-ին, Լուսարարպետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արեղաւ. զլիաւորութեամբ, Միարան Հայրք ինքնաշարժեալ մեկնեցան Գլխաղիքի մարք, ՎՅՐԱՆԱՅԻՆ մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ օրուան Հանդիսաւոր Ս. Գաառարգր մատոյց եւ անոր շարժող ՎՅՐԱՆԱՅԻՆ Նախագահեց Գերշ. Հանդիսապետ Սրբազանը։

— Կէսօրէ կտք, Մայր Տաճարին մէջ պաշտօնացաւ Վնդաստանը, Երեկոյան ժամերգութիւն եւ նախատանգ: Հանգիստացան էր Գերշ. Տ. Նորա, եպս.:

● Բշ. 30 Ոգոս.— Յիշատակ մտնոց: Ս. Գ. — տարադր ժառանգեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամաբար էր Արթ. Տ. Գեղամ ԲՆԿ. Փաշայեան: Ս. Պատարադէն ետք Հոգշ. Տ. Կիրեղ Վրգ. Գարիկեանի գլխաւորութեամբ կատարուեցան Հոգեհանգստան կարգեր, նախ Մայր Տաճարին մէջ, ապա դաւթիք՝ Երանաշոր Տ. Կիրեղ Պատրիարք Հօր չիբմին վրայ. և ամենէն ետք Զած-Բաղի գերեզմանատան մէջ:

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

● Դշ. 11 Ոգոս.— Ն. ՎԼԷ. Հիւսէյն Թագաւորի Դաճակաւթեան 13-րդ տարեկարծին տոթիթով, Պատրիարքարանէն շնորհաւորական Հեռագիր մը յղուեցաւ Ամմանի Արքեպիսկոպի:

ՁԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԵՂԱՅԻ

Ոգոստոս մէկի Կիրակիւն, վարդավաթի տօմը, ըստ Հին Տաճարի, անգամ մը եւս հազար կրկնակ խրաթեմէի օր մը եղաւ Ս. Արտաշէն համար, որովհետեւ այդ համդիտարք առիթով, Գահանայական աստիճան եւ վիշաթի օրհնութիւն նախապէս Ս. Արտաշէն ընծայարանի չրջամը աւարտած Բարշ. Յովհաննէս Սրկ. Այվազեանը:

Օրում համդիտարք Ս. Պատարազը մատոյց եւ ձեռնադրութիւնը կատարեց Ամեն. Պատրիարք Ս Հայրը, իսկ խորտախլակն էր Լուսաբարապետ եւ Պատր. Փոխանորդ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպս. Ասլանեան:

Ընծայեալ շարք մը առաջ ինքնակամ յօժարութեամբ յայտնած իր արդէն իր փափաքը՝ ընդգրկելու կուսակցութիւն Եկեղեցականութեան ասպարէզը. ամենուրեք Ժողովարար Ժողովարար Հայր. Նիկողոսիւն, Հայ Ժողովարարին եւ մամուլաւոր իրեն Միարան այս Տոմ՝ որում կը պարսի իր ամբողջ պատրաստութիւնը:

ԿԻՋՈՒՄ

Յուլիս 31-ի Յրեկայեան, վարդավաթի համդիտարք ճախատեցակէն յետոյ, սկսաւ կաշման արարութիւնը: Ընծայեալ տրամումուշ եւ յուզումով,

● Եշ. 12 Ոգոս.— Ն. ՎԼԷ. Հիւսէյն Թագաւորի կողմէ, կեդրոնական նամակատան շէնքին մէջ ինքնադարձ Հեռագրի բացման Հանդիսութեան ներկայ գտնուեցան Լուսաբարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպս. եւ Տիար Կարպիս Հինդլեան:

● Ուր. 13 Ոգոս.— Ս. Քաղաքիս Վան. Կառավարին կողմէ, Սուտանի Ումմէ Կուսակցութեան Հոգեւոր պետ՝ Իմամ էլ Հատի էլ Մահտի ի պատիւ, Ինթրքոնթինթինթիլ պանդոկի մէջ տրուած ճաշկերոյթին ներկայ գտնուեցան Լուսաբարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպս. եւ Տիար Կարպիս Հինդլեան:

● Եշ. 13 Ոգոս.— Դարձեալ Ս. Քաղաքիս Վան. Կառավարին կողմէ, Սուտանի Գերագոյն Խորհուրդի անգամ Ապտալլա էլ Պատէլ էլ Մահտի ի պատիւ, Ինթրքոնթինթինթիլ պանդոկի մէջ տրուած ճաշկերոյթին ներկայ գտնուեցան Լուսաբարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպս. եւ Տիար Կարպիս Հինդլեան:

● Ուր. 20 Ոգոս.— Իրաքի Հայոց Առաջն. Փոխանորդ Արթ. Տ. Գեղամ Ա. ԲՆԿ. Փաշայեան Պաշտօնական Հիւրարար Ժամանեց Ս. Աթոռ: Միեկեցաւ Երկուշաբթի, 13 Սեպտեմբերին:

ՁԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Ս. Պատարազի սկզբը լեցունած է Մայր Տաճարը: Պատարազի Պատրիարք Մրազեանը ընծայի պատրաստութիւն յետոյ կը խնդրէր աւելի շարժումներ Ս. Խորան: Օրում ձեռք շարժանէն յետոյ ծրիւր Միարան հայրեր՝ Հոգշ. Տ. Կիրեղ վրգ. Ս. Հոգշ. Տ. Տաթև Արք., կը սկսին ազգայնաւոր, ազգամեջում ապով ձեռնադրութեան խորհուրդի սկզբնաւորում:

Ընծայեալ ըմ կը բարձրանայ ծանրացման, ճախակազման անդադրէն: Պատարազի Պատրիարք Ս. Հայրը բազմած է Սեզանի աշակազմը, շրջապատւած աւարքեթական վարդապետներ, մարկաւազներ, աւարակներ: Հակիրճ հարցափորձ մը վերջ, խորտախլակ Լուսաբարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ

Արքեպս. կ'երաշխարհէր ձեռնադրուողին արժանիք. ապա այս վերջինը ծննդադիր կը մտնե՞ր ձեռնադրող Ամենապատիւ Սրբազանն, որ տնոր վրայ կը դնէ իբրացը ու կը կարգայ խորհրդատու աւօրբէ: Քսենի մը վայրկեան եւս եւ տան առ դարձած է դէպի ժողովուրդը, ծննդադիր եւ ձեռնամարմն, համդիւսութեամբ աշխարհին իր հրաժարումին ուխտը, մինչ եկեղեցականաց դասը երկուց կ'երգէր «Աստուածային եւ երկնաւոր շնորհ...» արտագրաւ շարակամը, եւ դպիրները յամուռ ժողովուրդին կը պատասխանէ «Արժանի է»: Յուզումը կը ծխայ բոլոր դէմքերուն վրայ. արարողութեան ամենէն խորհրդատու պահերէն մինն է. ամոմք որ կը հսկան ձեռնամարմնի եւ գոհալուծեան այս կեցնաւորին իմաստը, կը ծագել տառապանք ձեռնադրուողի գրգայումներուն: Այս ընծայեալը կը դառնայ դէպի Ս. Սեղանը, եւ ծառայի՝ իր հոգեւոր ծնողին առջեւ, որ տնոր վրայ կը դնէ իր աղբ. «Եւ զմեզ ձեռն ի վերայ առաւ...» յետոյ շարքը խանդավառութեամբ կ'անցնէ անոր պարտմոցը, իբրեւ լուսն Տեառն մերայ Յիսուսի Գրիստոսի, ճանաչողութիւնը կ'ընդհատուի պահ մը, կը շարունակուի Ս. Պատարագը, կը կարգադրուի Գրիքն ու Աւետարանը, եւ կը կատարուի ընծայից վերաբերումը:

ՕՐՈՒՄ

«Ընդունելու առաջ կը վերակարգ խորհուրդը. ձեռքնադրող, ձեռնադրող, ձեռնադրող կը ձեռնադրողին առջեւ, որ ամբար վրայ կը կարգայ շնորհաբաշխութեան աւօրբները, որմէ յետոյ ամբար կը յանձնէ, տեղաւորութեան ուրոյն օրհնութիւններով՝ փիղին, սագի, շուրջաւ, շուրջաւ, վախաւ, զօտի, եւ Ս. Պատարագի գրգայութեամբ այլ բոլոր մասերը: Դպիրները կ'երգեն ճորտընծայի առաջին շնորհաբաշխութեան, իսկ վարագործի բացումին՝ ամ արդէն գրգայութեամբ կանգնած է բնիկ վրայ: Ժամն է օծումին, որ ճշմարիտ է ընծայեալին Ս. Հոգիով դառնումին: Խառն կը բերուի Ս. Միւսանը, կ'երգուի Հոգեւոր Սրբայ իման շարակամը՝ «Առաքելոյ ապաւնոյ», երկուց հեղիով սուրբ իւրը շնորհա ընդունարան ասի մը մը: Երկու օծման արարողութեան ամենէն սրբապատիւ պահը, եւ ամենապատիւութեան արթնացումն հետաքրքրութիւնը: Պատարագ Սրբազան Հայրը մի առ մի կ'օծէ ճորտընծային ճակատն ու աչքն ու ձեռքերը, ճակատը սրբապատիւ Միւսանով դառնած առաջին տալով ամբար մեր ամուսնը՝ Սրբէն: Կը կատարուի նոյնպէս վերջին տեղաւորութեան ալ, իշխանութիւն՝ մատուցանելու Ս. Պատարագ: ճանաչողութեան ճորտընծային կը յանձնէ Գրիստոսի կեանքաւ մարմինն ու արիւնը կրող սկիւնը: Կը վարձատր խորհուրդը եւ կը վերակարգ Ս. Պատարագը: Սրբապատիւ կը ծառայէ «Ընդունելու» առաջին միւսանը, Պատարագ Սրբազանը կը համարուի իր ձեռնադրութեան օծման ճակատը, իրեն կը եւ-

տնին բոլոր հոգեւորականները, որոնք իրենց կարգին ժողովուրդին կը փախանքն ընծայեալի աղբնին անդամակն օրհնեմը: Իսկ ժողովուրդը յատարա Ս. Պատարագի մտնեալ ճորտընծային աչքը առնելու, երբ ամ դասին մէջ լսելեալն կը վերածուի իր առջեւ բացուած Ս. Աւետարանը:

ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՎԵՂՆՈՐԻ

Կիրակի երեկոյեան ժամբարձութիւն յետոյ, տեղի ունեցաւ արեգայակամ վեղարի օրհնութեան կարգը: Վեղարի այս օրհնութիւնը կը կատարուի յատուկ կամուրջ մը համարման, որ թեւեւ պարզ, բայց շատ արտաւայել արարողութիւն մըն է: Արեգայակամ վեղարը կը կամ աստիճան մը շէ. այլ կատարուի ճանաչողութիւնը, իսկ վեղարը այն օրհն է, որ երբեմն կը գործածուի վաճակամ հոգեւորականները: Արեգայակամ վեղարը այժմ բնականօրէն դարձած է կուսակցութեան կամ փառանքաւ ճանաչողութեան առաջին փուլը:

Պատարագ Սրբազանը պատշաճ աւօրբներ, ընթացումներ եւ շարակամներ վերջ հանց ամբար գրտակ եւ շնորհապատիւ ամբար գրտակ վեղարով:

Նորեմբեր իր փառանքաւ յոյեան անցուց Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ, երբեմն իր մասնակցութիւնը գիշերային արարողութեանց: Իր վարձին ու ուսուցիչը եղաւ Հոգ. Տ. Արշակ Արք. հայաւարութեան:

ԿԵՆՍԱԿՐԵԱԿԱՆ ՆՕԹԻՐ

Տէր ԱՐՇԱԿ ԱՐՇԱԿԱՆ ԱՐՇԱԿԱՆ, հայկին տնային՝ Յովնանէ, ծնած է 1945 Յունուար 5-ին՝ Պէրսիոյ: Նախնական կրթութիւնը ստացած է ծննդավայրի Արքեպիսկոպոսի վարձարանին մէջ, որուն Ե. Դատարանը տարակիճ ամբարպետ եւ ժողովարար սան արժանագրութեան է 1956-ին: 1961-ին արարած է ուսման ընթացքը եւ ստանալով ուսարձը՝ ամբար է Հնդկաստանի բաժնին: 1963 Յուլիս 13-ին ձեռնադրութեան է Սրբապատիւ լուսարարապետ Գրիք. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոսի, շարունակելով իր ուսումը Հնդկաստանի մէջ:

Մինչ կը մեղքէ որ ճորտընծայ ըլլալ լուսն առաջ ամբար, արքեպիսկոպոսի իր սրբազան կարգի ի փառս Հայց. Ս. Եկեղեցւոյ եւ մեր բազմաշարք ժողովուրդին:

ՃԵՆՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՍԱԿՐԱՄԵՆՏԱՆ

30 Յուլիս, Ուրբաթ երեկոյեան, Տաղանակի տունին ճանաչողութեան եւ, Մայր Տաճարի կից Ս. Երմիանի մատրան մէջ, կատարուեցաւ արքեպիսկոպոսի կողմէն արարողութիւնը Ս. Արքեպիսկոպոսի:

ՀՐԱԿԻՐԱԳԻՐ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ

Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան Կեդրոնական Վարչական Ժողովը պատիւ ունի հրաւիրելու Միութեան բոլոր իրաւասու անդամները ներկայ գտնուելու 52-րդ Ընդհ. Ժողովին, որ պիտի գումարուի Շաբաթ օր, 4 Դեկտեմբեր 1965, առաւօտեան ժամը 9.30-ին, Միութեան Կեդրոնական Գրասենեակին մէջ, 109 Իսթ 40-րդ Փողոց, Նիւ Եորք, Ն. Ե. :

Եթէ օրինական մեծամասնութիւն մը ներկայ չըլլայ վերոյիշեալ թաւականին, այս ծանուցումը պիտի նկատուի իբրեւ երկրորդ հրաւեր Ընդհանուր Ժողովի, որ պիտի գումարուի Շաբաթ եւ Կիրակի, 11 եւ 12 Դեկտեմբեր 1965, առաւօտեան ժամը 9.30-ին, Սթէթլըր Հիլթըն պանդոկին մէջ, Մէլքմըր Եվլինի եւ 33-րդ Փողոց, Նիւ Եորք 1, Ն. Ե. :

Այն բոլոր իրաւասու անդամները որ ներկայ պիտի ըլլան այս ժողովին, օրինական մեծամասնութիւն պիտի կազմեն :

Օ Ր Ա Կ Ա Ր Գ

1. Ընդհանուր Տեղեկագիր 1964 Տարեշրջանի :
2. Ընդհանուր Հաշուետուութիւն 1964 Տարեշրջանի :
3. Ընտրութիւն Կեդր. Վարչ. Ժողովի՝ իրենց պաշտօնավարութեան շրջանը աւարտած անդամներու տեղ :
4. Առաջարկներ եւ Թելադրութիւններ :
5. Գնահատման Բանաձեւեր :

Ի ԴԻՄԱՑ ԿԵՒՐ. ՎԱՐԶ. ԺՈՂՈՎԻ

Ատենադպիր

Ատենադպիտ

Մ. Մ. ՅՈՎԱԿԻՄՅԱՆ

Ա. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Նիւ. Եորք, 1 Սեպտ. 1965

Վարժարանի ընթացքը բոլորած եւ տարի մը առաջ ուրտոր ստացած Տրց. Տիրամ Մամուրեանի, Տրց. Խաչիկ Ներցեանի եւ Տրց. Յարութիւն Թօփալեանի : Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը կիսասարկաւագութեան աստիճան շնորհեց բարեշնորհ Տիրացուներան :

Յաջորդ օր, 31 Յուլիս, Շաբաթ, ճոյն Եկեղեցիին մէջ, Տապանակի տօնին, ի ժամ Ս. Պատարագի, Ե-

րեմէ այ ճեռնագրանցեան Ասագ Սարկաւագ՝ ճեռնար Պատրիարք Ս. Հօր : Յուլիս էր պահը երբ երեմէ այ ճեռնարար յեկեղեցոյ բնէն կը դառնային ժողովարդին, ի ճշման աշխարհէ իրենց երածարման, մինչ զպիւրեմը կ'երգէին ՀԱՍՏԱՍԹԱՅԻՆ եւ Երկնաւոր չընձորեա յըստգրու շորակամը : Կորընձանքը ամմիչապէս տկամ ապաստակել Ս. Խորհուրդին :

«ՍԻՈՆ»-Ի ԽՐԱԳԻՐՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒ ԿՐԻՒՊԵՆԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ
ՇՆՈՐՀԱԳԱՆՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱԾ ԵՆ ՀԵՏԵՒԵԱԼ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

b. ALUMINIUM FOIL IMPRESSIONS FOR NUMISMATIC STUDIES.

Deacon D. Samourian presents:

a. NEW TWENTIETH CENTURY DICTIONARY — Webster. Volume I, 1956.

b. Volume II of the above.

The Arm. Gen. Benevolent Union presents:

a. DAREDEVILS OF SASSOUN — Leon Surmelian. Denver, 1964, p. 279.

b. THE LIFE OF MASHTOTS — Gorium. Translated by Bedros Norhad. New York, 1964, p. 90.

H. Pilikian presents his two books:

a. THE COPY FOR MAHUMODO — Beirut, Lotus Publications, 1964, p. 347.

b. THE TRAGEDY OF MAHUMODO — Beirut, Atlas Press, 1965, p. 141.

AGHTAMAR — Sirarpie Der Nersessian. Presented by the Harvard University Press, 1965.

ANNUAL REPORT for the year 1963-64, Harvard University Library. P. H. Buck. Cambridge, p. 29.

TIGRANES THE GREAT — G. Aharonian (Presented by the author).

THE LAST LOVE — Th. B. Costain. New York, 1963, p. 423.

HELLENIC ECCLESIASTIC HANDICRAFT — Basil Asclpiades. Athens, p. 48.

GREEK CRAFT IN INDUSTRY — Basil Asclpiades. Athens, p. 48.

WORLD SERVICE — The Lutheran World Federation.

JERUSALEM CRIPPLED CHILDREN'S CENTRE.

LOVE IN ACTION — A report of the Lutheran World Federation, 1962.

PRIMER FOR AMERICANS — S. S. Larmon. Presented by the Freedom Fund Library. 1950, p. 15

PORTFOLIO MANAGEMENT FOR COUNTRY BANKS — R. Damerdjian (Presented by the author). New York, 1964, p. 95.

THE ADVENTURES OF AN ARMENIAN BOY — J. K. Sutherland (Presented by the author). Michigan, 1964, p. 250.

CONTROL OF THE MIND SERIES 1-20. The V. O. A. Forum Lectures. Presented by U. S. I. S.

UNIVERSITY SERIES 1-18. The V. O. A. Forum Lectures. Presented by U. S. I. S.

MAN UNDER STRESS SERIES 1-11. The V. O. A. Forum Lectures. Presented by U. S. I. S.

AUTOMATION SERIES 1-20. The V. O. A. Forum Lectures. Presented by U. S. I. S.

PHILOSOPHY OF SCIENCE. The V. O. A. Forum Lectures. Presented by U. S. I. S.

ANNUAL BOOKLET HONORING Mr. A. MANOOGIAN — A. G. B. U. Detroit Chapter. 1963, p. 81.

ARMENIAN HERO-LEGENDS, AND THE EPIC OF DAVID OF SASUN — S. K. Chatterji. Calcutta, 1961, p. 220.

THE ARMENIAN ASSOCIATION — Report for 1961-62. Calcutta, p. 11.

THE DOCTRINES OF JAINISM — S. V. Jaina Literature Series, No. 7. 1961, p. 79.

PETROSIAN'S BEST GAMES OF CHESS — Selected and annotated by P. H. Clarke. London, 1964, p. 208.

LORD MAHAVIRA — P. Samsookha. Calcutta, 1957, p. 107.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՐԱԿԳՐԱԿԱՆ	Է.
Երուսաղեմի Սրբոց Յակոբեանց Տպարանը	Ա. Գ. 301
Ո. ԳՐԱԿԱՆ	
Ռտարականը	Ե. 306
ԿՐՕՆԱԿԱՆ	
Աւետարանները ինչպէ՞ս հմարագրուեցան եւ ի՞նչ Առնչութիւն Ունին իրարու Հետ	ԳՐ. Ա. ՍԱՐԱՖԵԱՆ 309
ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ	
Գիւղին Մատուռը	ՀՄԱՏԵԱԿ ԳՐԱՆԵԱՆ 314
Խառնուած Պատմութիւն Հայոց	Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ 315
***	Քրդ. Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ 315
ՀԻՆ ԷԶԵՐ	
Տալ	Հրտ. Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ 316
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ	
Ամանիա Հակաբառ Կարողիկոսի Մահուան Թուակցոր Թուվա Արծրունի Բնագրական Սրբազարութիւններ Համառոտ Յուշակ Փնթա Գառնաի Գրչադրերի Հայ Երածիչու Վարդապետներ	ՀԱՅԿ ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ 317 Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ 319 Լ. Գ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ 321 ՋՕՀԸՊՊ ՍՐԿ. ՇԱՄԼԻԱՆ 325
ՊԱՏՄԱԿԱՆ	
Հայ Երուսաղեմը Դարերու Մէջէն	ՎԱՀԲԱՐՄ ԿԵՕԲՃԵԱՆ 330
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ	
Մահեցողաց Վանք	Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ 334
ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ	
Հայ Դպրոցը եւ Արդի Մանկավարժութիւնը	ԱՐԱՏ ԳԱՒԱՅՃԵԱՆ 335
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ	
Եկեղեցական-Բնական Պաշտօնական Ձեռնարկութիւն Արեղայի Ձեռնարկութիւն Մարկաւազաց	339 340 340 341
Հ. Բ. Ը. Միութիւն-Հրաւիրագիր Ընդհանուր Ժողովի	342
Յանկ հմարագրութեան եւ Գ. Կիւլպէնկեան Մատե- նադարանին Նուիրած Գիրքերու	343
Բովանդակութիւն	344

«ՍԻՈՆ»ի վերաբերեալ ամէն թղթակցութիւն հասցնելու կատարել ինտելեալ հասցէին.—

MR. ARA KALAYDJIAN, REDACTION OF «SION»,

P. O. BOX 4001, JERUSALEM - JORDAN.

«ՍԻՈՆ»ի տարեկան բաժնեկցիներ Եւ Ամերիկայի համար՝ 5 Տոլար

բոլոր այլ երկիրներու համար՝ 1 Սթրլինգ

تصحيحاً بطريقه الارمن الارثوذكسي، المهرج والصحف الموزول - صاحب النياحة رئيسي الاساقفة هايكازون إبراهيميان
مطبوع في مطبعة دير الارمن - القدس
سبتمبر ١٩٦٥